

ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР ГУМАНІТАРНИХ ПРОБЛЕМ
ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ОБОРОНИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ ІВАНА ЧЕРНЯХОВСЬКОГО

**ДОСВІД
СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ
ВІЙСЬКОВО-ГУМАНІТАРНИХ СТРУКТУР
ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ
В ПЕРІОД З 1991 ДО 2014 РОКУ**

За загальною редакцією начальника Головного управління
морально-психологічного забезпечення Збройних Сил України
генерал-майора В. КЛОЧКОВА

КИЇВ – 2023

УДК 355.1(477)

Рекомендовано до друку науковою радою Науково-дослідного центру гуманітарних проблем Збройних Сил України (протокол №__ від __ 2023 року)

Рецензент:

Стасюк В.В., доктор психологічних наук, професор, заслужений працівник освіти України, професор кафедри морально-психологічного забезпечення військ (сил) Національного університету оборони України

Авторський колектив: полковник Яцентюк В.М., полковник Мороз В.М., полковник Романишин А.М., полковник Кротюк В.А., підполковник Мацевко Т.М., підполковник Ціпов'яз С.І., полковник у відставці Безбах В.Г.

Д70 Досвід становлення та розвитку військово-гуманітарних структур Збройних Сил України в період з 1991 до 2014 року / За редакцією генерал-майора В. Клочкова.— К.: НДЦ ГП ЗС України, 2023. – 97 с.

Матеріали досвіду допоможуть командирам (начальникам), фахівцям структур морально-психологічного забезпечення Збройних Сил України отримати інформацію щодо історії створення, змісту та структури органів, які призначених для формування, підтримання та відновлення морально-психологічного стану особового складу та досвіду організації з проведення заходів морально-психологічного забезпечення у Збройних Силах України.

Призначений для командирів, офіцерів структур морально-психологічного забезпечення, курсантів вищих військових навчальних закладів.

УДК 355.1(477)

**Науково-дослідний центр
гуманітарних проблем
Збройних Сил України, 2023**

ЗМІСТ

Вступ	5
ДОСВІД СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ СТРУКТУР МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В ПЕРІОД З 1991 ДО 2014 РОКУ	8
1. Створення у Збройних Силах України соціально-психологічної служби (24.08.1991 р. – 1993 р.)	8
2. Становлення структур виховної роботи (1994 – 1996 роки).....	18
3. Розвиток структур виховної роботи у 1997 – 2000 роках.....	28
4. Трансформація органів виховної та соціально-психологічної роботи Збройних Сил України у 2001 – 2008 роках.....	38
5. Реформування виховних структур у 2008 – 2014 роках.....	51
6. Становлення та розвиток системи підготовки фахівців військово-соціального управління у 1991 – 2014 роках.....	56
Створення київського військового гуманітарного інституту	59
Історія підготовки фахівців військово-гуманітарних структур у національній академії Сухопутних Військ імені гетьмана Петра Сагайдачного з 1991 до 2014 року	69
Підготовка фахівців військово-гуманітарних структур у Харківському національному університеті Повітряних Сил імені Івана Кожедуба у 1991 – 2014 роках	81
Підготовка фахівців виховних структур у військовому інституті Київського національного університету імені Тараса Шевченка з 1991 до 2014 року	85
7. Організація наукового та науково-методичного забезпечення діяльності гуманітарних структур у Збройних Силах України.....	89
Післямова	94
Список використаної літератури	95
Короткі відомості про авторів	96

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЗС України	– Збройні Сили України
МО	– Міністерство оборони
СПС	– Соціально-психологічна служба
ГУ ВСПР	– Головне управління виховної та соціально-психологічної роботи
ГУВР	– Головне управління виховної роботи
НДМЦ	– Науково-дослідний і методичний центр
ВВНЗ	– вищий військовий навчальний заклад
МПС	– морально-психологічний стан
МПЗ	– морально-психологічне забезпечення
ТЗВ і П	– технічні засоби виховання і пропаганди
ВР	– виховна робота
КВГІ	– Київський військовий гуманітарний інститут
НАПН	– Національна академія педагогічних наук
НАН	– Національна академія наук
ГУВО	– Головне управління військової освіти
СЦКК	– спільний центр з контролю та координації
МПЗ ДВ	– морально-психологічне забезпечення діяльності військ
НДР	– науково-дослідна робота
МВС	– Міністерство внутрішніх справ
ООН	– Організація Об'єднаних Націй
СРСР	– Союз Радянських Соціалістичних Республік
КПРС	– Комуністична партія Радянського Союзу
МОіН	– Міністерство освіти і науки
НАОУ	– Національна академія оборони України
НДР	– науково-дослідна робота

Зміцнення бойового духу в діючій армії залежить від безлічі чинників, але один з головних полягає в тому, що кожна людина повинна знаходитися на своєму місці і займатися цікавою роботою.

Вінстон С. Черчилль

ВСТУП

Морально-психологічний стан можна назвати секретною зброєю суспільства. Про його існування було відомо тисячі років тому. Але тільки талановиті керівники змогли оцінити і використати його. Наполеон, мабуть, краще за інших видатних полководців розумів значення морально-психологічного стану військ. Він казав, що один солдат, що має високий бойовий дух, стоїть трьох, позбавлених цієї зброї.

Видатний німецький мислитель та полководець генерал К. фон Клаузевіц відводив моральним силам у війні надзвичайно важливе значення. На його думку, вони “наскрізь пронизують усю військову стихію”, здійснюючи вплив на хід збройної боротьби. До головних моральних сил він відносив талант полководця, військову доблесть армії та дух народу, який її комплектує.

Морально-психологічний стан є секретом лише остільки, оскільки він невидимий і невловимий. Це наймогутніша зброя, відома людині; більш могутнє, ніж найважчий танк, ніж найпотужніша артилерійська зброя, ніж руйнівна бомба. Високий морально-психологічний стан військ – це засіб, здатний перетворити поразку на перемогу. Армія не розбита, поки вона перейнялася свідомістю поразки, бо поразка – це висновок розуму, а не фізичний стан.

Бойовий досвід ЗС України свідчить, що морально-психологічний стан – це питання життя і смерті. Ним не можна нехтувати. Кожна добре організована армія зацікавлена у високому рівні бойової підготовки своїх військ і, якщо це можливо, у забезпеченні їхньою кращою зброєю, щоб створити матеріальну перевагу над противником. Однак матеріальна перевага не така важлива, як моральна. Для армії небезпечніший низький морально-психологічний стан військ, ніж нестача боєприпасів.

Залежність ходу й наслідків збройної боротьби від рівня підготовки та морально-психологічного стану збройних сил обумовлює величезну увагу до належної організації системи формування в особового складу необхідних якостей в усіх арміях країн світу протягом усієї історії людства. Не викликає сумніву, що забезпечення необхідного рівня МПС особового складу шляхом проведення відповідної роботи постає вагомим фактором не тільки ефективного виконання службово-бойових завдань збройними силами в умовах мирного часу, а й у досягненні перемоги на полі бою.

Цілеспрямований вплив на свідомість та психіку військовослужбовця, військового колективу та в цілому збройних сил організовувався і проводився суспільством та державою на всіх історичних етапах їх розвитку.

Безпосередньо у військах його організовували та здійснювали командири (начальники) усіх рівнів.

Дослідження проблем організації такого впливу дає змогу зробити висновок, що в ході історичного розвитку військової справи ці питання набували все більшої ваги. Характерною особливістю військового будівництва ЗС України стало створення спеціальних органів, що безпосередньо займалися організацією та управлінням військово-соціальними процесами у військовому середовищі.

Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на ЗС України.

З перших днів незалежності України, поряд із загальним процесом державотворення, будівництво власних Збройних Сил стало одним із основних завдань держави. Особливе місце в розбудові ЗС України зайняли проблеми організації належної системи виховної роботи. З перших днів існування МО України армії потрібна була структура, фахівці якої працювали б із людьми, створювали відповідний морально–психологічний клімат у військових колективах, піднімали рівень національно–патріотичної свідомості молоді, виховували відданих захисників Батьківщини тощо. Нові історичні умови вимагали створення адекватної вимогам часу системи виховної роботи. Система партійно–політичної роботи Збройних Сил СРСР, через яку вирішувались питання виховання їх особового складу, була надмірно заідеологізована. Спосіб її організації, що цілком природно витікав із монополії КПРС у всіх сферах суспільного життя, не відповідав потребам нового часу. Пошук перспективних шляхів вирішення цього важливого завдання, а не механічне копіювання радянського способу організації виховання особового складу, став суттєвою особливістю національного військового будівництва в Україні. Тривалий час в Україні не було єдиної системи поглядів на завдання, напрямки та порядок управління військово-соціальними процесами у військовому середовищі.

Процес створення вітчизняної моделі організації виховної роботи виявився непростим, суперечливим. Про це свідчить неодноразова зміна назви, структури та чисельності органів, що займалися виховним впливом на особовий склад. Спочатку це була соціально–психологічна служба МО України, згодом – органи виховної та соціально–психологічної роботи, які пізніше трансформувалися в органи виховної роботи, структури з гуманітарних питань, знову органи виховної та соціально–психологічної роботи, органи по роботі з особовим складом, структури морально-психологічного забезпечення.

Глибокий та всебічний аналіз проблем організації виховної роботи має велике практичне значення для вирішення актуальних завдань у ході російсько-української війни, розбудови української держави та її Збройних Сил. З'ясування специфіки організації та здійснення виховного впливу на

військовослужбовців в історії українських військових формувань ґрунтується на існуючій у науковій думці їх періодизації та розвитку.

На противагу іншим соціальним інститутам держави, що також виконують виховну функцію, але яка не є для них основною, для армії здійснення виховного впливу на людину відіграє провідну роль. Це стосується як особового складу, так і допризовної молоді та приписного складу.

Проголошення 24 серпня 1991 року Верховною Радою України незалежності і створення самостійної Української держави поклало початок новій добі в житті українського народу. Подарована долею, здобута без жодної краплини крові незалежність вимагала захисту, готовності всіх державних інститутів, кожного члена суспільства забезпечити суверенітет, територіальну цілісність, внутрішню стабільність молодій державі. Геополітичні та стратегічні умови, що змінилися, поява комплексу принципово нових загроз безпеці України викликали необхідність пошуку більш досконалих форм і методів формування в особового складу готовності зі зброєю в руках гарантувати отриману незалежність.

Аналіз заходів органів державної влади, зусиль воєнно-політичного керівництва України та діяльності керівництва міністерства оборони підтверджує, що в умовах створення ЗС України необхідність впровадження якісно нової системи формування особистості сучасного військовослужбовця, захисника молоді Української держави стала очевидною. Враховуючи провідну роль у питаннях організації та здійснення виховного впливу у військовому середовищі спеціально створених органів, які вирішують це завдання, як головне, у представленій публікації основна увага приділяється історії створення військово-гуманітарних структур ЗС України, досвіду їх становлення та розвитку.

Вивчення та впровадження досвіду організації виховної діяльності у ЗС України здійснюється для виявлення закономірностей і тенденцій розвитку системи МПЗ та вироблення рекомендацій щодо її удосконалення.

У запропонованій публікації здійснена спроба проаналізувати шлях становлення та розвитку військово-гуманітарних структур у ЗС України та досвід організації і проведення виховних заходів у ході розбудови Українського війська.

В історичній науці найбільш розповсюджена періодизація створення та розвитку військово-гуманітарних структур, що прив'язана до різних програм розбудови, розвитку та реформування ЗС України. Автори-укладачі досвіду вважають, що така періодизація не зовсім повно розкриває процес становлення та розвитку військово-гуманітарних структур ЗС України, тому що, по-перше, всі ці програми не були виконані й не досягли задекларованих цілей; по-друге, зміст усіх програм не повністю розкривав завдання, що стояли перед цими структурами і, відповідно, не розкривав складного процесу їх перманентних реформ. Тому, автори-укладачі за основу періодизації взяли зміни назв військово-гуманітарних структур, їх оргштатної структури та завдань, які перед ними ставились.

ДОСВІД СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ СТРУКТУР МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В ПЕРІОД З 1991 ДО 2014 РОКУ

1. Створення у Збройних Силах України соціально-психологічної служби (24.08.1991 р. – 1993 р.)

Становлення та розвиток структур морально-психологічного забезпечення у ЗС України розпочиналися у надзвичайно складній суспільно-політичній і соціально-економічній обстановці. Держава та її оточення перебували в досить хаотичному русі, що негативно впливало на морально-психологічний стан і настрої особового складу. Українському війську в нових умовах була потрібна структура, фахівці якої працювали б з людьми, створювали відповідний морально-психологічний клімат у військових колективах, підіймали рівень національно-патріотичної свідомості молоді, виховували відданих захисників Батьківщини. Виникла необхідність створення чіткої системи керівництва духовними і психічними процесами, запровадження нових ефективних форм та методів роботи з військовослужбовцями, забезпечення високого рівня організованості і дисципліни особового складу.

Процес пошуку і створення нової системи виявився непростим і суперечливим. За роки існування Збройних Сил неодноразово змінювалися назва, структура та чисельність органів, які займалися питанням

формування та підтримання морально-психологічного стану особового складу, в тому числі й органів управління цією сферою.

Процес створення системи морально-психологічного впливу тривав від проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року до офіційного створення в МО України у квітні 1992 року структур соціально-психологічної служби як складової системи військового управління. Протягом цього часу була визначена методологічна основа підходів доорганізації національної системи виховної роботи з особовим складом військ та органів управління, окреслені принципи наукового, кадрового та суто технічного забезпечення її функціонування.

Розбудова власних Збройних Сил та структур, діяльність яких була спрямована на формування та підтримання морально-психологічного стану особового складу, розпочалася в Україні не з нульового рівня, а на основі спадщини, що дісталася державі від колишнього СРСР. Адже на час проголошення незалежності на території України дислокувалися десять армій, два корпуси, Чорноморський флот, функціонувала потужна мережа закладів військової освіти та величезний воєнно-промисловий комплекс. Однак усе це були лише окремі фрагменти збройних сил колишнього СРСР, які перебували у стані розпаду, при цьому фактичне управління ними здійснювало Міністерство оборони СРСР.

Після серпневого (1991 року) путчу Указами Президента СРСР, Постановою Верховної Ради України, наказами та директивами Міністра оборони СРСР діяльність оргструктур політичних партій, рухів та комсомольських організацій у збройних силах, правоохоронних органах,

державному апараті, установах та організаціях була припинена. У цій ситуації здійснення морально-психологічного впливу на особовий склад було покладено на органи по роботі з особовим складом, створені замість політичних органів Радянської Армії.

Унікальність умов та способів військового будівництва в Україні, прагнення Української держави мати власні сучасні військові формування диктували необхідність створення принципово нової позапартійної структури, яка б відповідала за морально-психологічний вплив на особовий склад, реалізацію національно-культурних інтересів, задоволення та розвиток духовних потреб військовослужбовців, службовців і працівників усіх військових формувань, сприяла зміцненню дисципліни і правопорядку у військах (силах).

Такою структурою повинна була стати соціально-психологічна служба ЗС України. Вперше ідея створення соціально-психологічної служби була проголошена в лютому 1988 року на конференції дискусійних клубів у Тернополі одним із лідерів Народного Руху В. Мулявою. Суть її полягала в тому, щоб ліквідувати монополію якоїсь однієї партії щодо морально-психологічного впливу на військовослужбовців та військо в цілому, департизувати та деполітизувати цей процес і проводити гуманітарне виховання військовослужбовців.

Передбачалася реалізація таких основних принципів будівництва Збройних Сил, як військово-патріотичне виховання допризовної та призовної молоді, особового складу на національно-історичних традиціях українського народу та проведення морально-психологічної підготовки військовослужбовців.

30 січня 1992 року наказом МО України була створена комісія з доопрацювання Концепції та загальної структури соціально-психологічної служби (далі – СПС) ЗС України. У Концепції визначалося, що Соціально-

психологічна служба ЗС України департизована, її структури не є колишніми армійськими політорганами. Більше того, вона повинна забезпечувати і постійно підтримувати департизацію армії, її деполітизацію в розумінні недопущення перетворення армії у самодостатню політичну силу або участі формувань армії та флоту у боротьбі за політичну владу насильницькими засобами. Служба мала забезпечити ненасильницькі соціальні взаємини у військових колективах та нерепресивне спілкування між військовослужбовцями.

На СПС покладалося завдання соціально-психологічними, організаційними засобами забезпечити згуртування особового складу ЗС України навколо ідеї державної незалежності, усвідомлення кожним військовослужбовцем відповідальності за підтримання високої бойової і

мобілізаційної готовності, зміцнення військової дисципліни та правопорядку. Важливим напрямом діяльності визначалося інформування військовослужбовців та членів їхніх сімей, працівників ЗС України про суспільно-політичні процеси в Україні, воєнну політику держави та завдання військ (сил). Основні зусилля зосереджувалися на створенні сприятливої моральної та соціально-психологічної атмосфери у військових колективах, а також на формуванні і розвитку у військовослужбовців гуманістичного світогляду, правової свідомості й особистісних якостей, необхідних для військової служби та подальшої успішної діяльності в громадянському суспільстві.

Концепція СПС ЗС України пройшла юридичну експертизу на предмет її відповідності чинному законодавству України і

була визнана такою, що відповідає законам України. Запропозицією Комісії Верховної Ради України з питань оборони і національної безпеки вона повинна була лягти в основу Концепції соціально-психологічної роботи всіх військових формувань України. Слід відзначити, що ідея створення нової структури була сприйнята неоднозначно, як в армійському середовищі, так і українською громадськістю. Значна частина генералів і офіцерів новосформованих ЗС України були слабо підготовлені в питаннях психології, соціології, педагогіки, історії України, менеджменту, прагнули до старих, звичних їм методів виховної роботи і не могли оцінити новизну соціально-психологічної служби, гальмували втілення Концепції у практику життєдіяльності нової української армії. Це була боротьба старого з новим, оскільки велика кількість генералів і офіцерів командного складу порівнювали СПС з партійно-політичною роботою у радянській армії і не хотіли бачити новизни основних засад СПС, намагались принизити роль СПС. Проте, 5 березня 1992 року, після затвердження МО України, Концепція СПС ЗС України стала основою для створення структур, що займалися її практичною реалізацією безпосередньо у військах. А вже 22 квітня 1992 року директивою МО України була введена загальна структура СПС МО України як окремого органу управління.

Основними напрямками діяльності СПС МО України визначалися:
соціологічне забезпечення функціонування та розвитку ЗС України,
розбудова й постійне налагоджування ненасильницьких соціальних
відносин між військовослужбовцями;

соціально-психологічне забезпечення бойової підготовки і професійної діяльності військовослужбовців, не репресивного спілкування між ними на всіх етапах служби;

гуманітарна підготовка особового складу, організація та проведення дозвілля, культурно-виховної та духовно-освітньої роботи у Збройних Силах.

Першим начальником СПС МО України був призначений полковник Мулява Володимир Савович (Савелійович) (посаду обіймав з 23 грудня 1991 р. до 09 листопада 1993 р.).

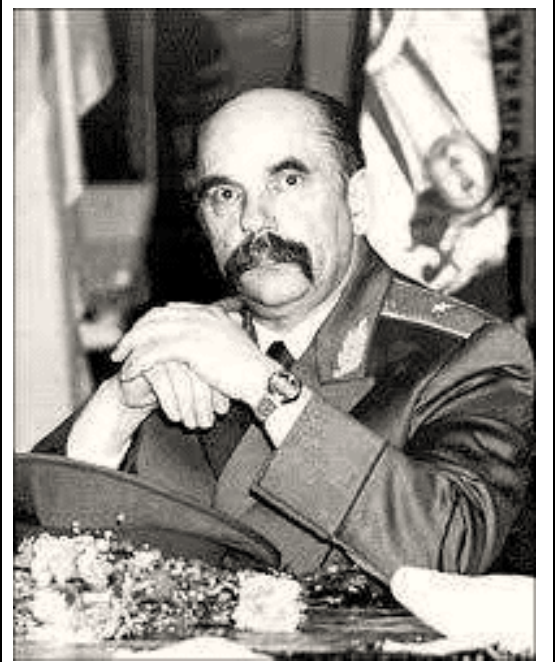
Було створено керівний орган – Соціально-психологічне управління МО України. Організаційно воно складалося із командування, штабу і відділів соціології та психології, професійного психологічного відбору, народознавства, культурно-виховної та просвітницької роботи, інформаційно-аналітичного, засобів масової інформації та пропаганди, кадрів, матеріально-технічного та фінансового забезпечення. Штат Соціально-психологічного управління МО України було затверджено у кількості 80 осіб, у т.ч. військовослужбовців – 51 (генералів – 2, офіцерів – 47, прапорщиків – 2) та 29 службовців.

До організаційних елементів структури СПС ЗС України, крім соціально-психологічного управління МО України, належали: соціально-психологічні служби видів ЗС України, військових округів (оперативних командувань), об'єднань, з'єднань; групи соціально-психологічної служби військових частин і підрозділів; відділи соціально-психологічної служби в управлінні військової освіти та у військово-навчальних закладах, соціально-психологічні служби військових комісаріатів.

У всіх військових округах, об'єднаннях, з'єднаннях, частинах та установах ЗС України були введені посади начальників соціально-психологічної служби – заступників командуючих (командирів, начальників).

Принциповою особливістю організації побудови нової структури стала відсутність у роті (батареї) заступника командира з відповідного напрямку. Натомість у батальйоні та прирівняних до нього структур працювала соціально-психологічна служба, до складу якої входили методисти-організатори. У разі потреби, рішенням командира батальйону чи начальника служби вони направлялися для роботи до певних рот (батарей) як у складі групи, так і окремо.

У зв'язку з цим постала проблема якісного комплектування СПС фахівцями, здатними до безумовного виконання функціональних обов'язків в усіх ланках ЗС України.

Генерал-майор МУЛЯВА В.С.

Упродовж 1992 року був здійснений комплекс організаційних заходів з підбору, атестування та призначення кадрів для роботи у структурах СПС. При цьому передбачалось, що питома вага фахівців СПС у 1995 році складе 1,9%, а в 1998 – 1,7% від загальної чисельності особового складу ЗС

України. Щодо чисельності офіцерського корпусу, то на 1995 рік цей відсоток прогнозувався у кількості 9,5%, а на 1998 – 8,5%.

Отже, можна стверджувати, що розроблення Концепції і структури СПС та їх введення у практичну життєдіяльність військ виводила ЗС України на рівень кращих армій передових країн світу з питань роботи з особовим складом. Фактично це був перший крок на шляху створення вітчизняної системи роботи з особовим складом, максимально наближеної до тієї, яка існує в арміях передових держав-членів НАТО.

Проте перші кроки діяльності соціально-психологічної служби можна охарактеризувати як період ейфорії та райдужних надій на те, що одним лише фактом створення, декларацією її роботи Концепцією вдасться вирішити всі болючі проблеми молодих Збройних Сил.

Серед позитивних моментів діяльності соціально-психологічної служби слід відзначити те, що поряд із суто організаційними заходами щодо створення управлінської вертикалі у повсякденне життя ЗС України впроваджувались нові знання про історію українських військових формувань, формувались національні традиції військової служби, здійснювались повномасштабні заходи щодо науково-методичного забезпечення морально- психологічного впливу на особовий склад.

Поряд із позитивними моментами у призначенні на посади мали місце протекціонізм, суб'єктивізм. Це призвело до того, що певна кількість призначених на посади офіцерів не мали відповідного рівня професійної підготовки, прагнули за будь-яку ціну кар'єрного зростання. Внаслідок бюрократичної тяганини траплялися факти, коли призначення на посади не виправдано затягувалось. Це завдавало значної шкоди, знижувало авторитет нової структури, заважало їй зайняти належне місце у системі органів військового управління. Станом на листопад 1992 року на посади до структур СПС було призначено лише 11,7% фахівців (табл. 1).

Таблиця 1

Штатна чисельність структур СПС у 1992 році

	Всього	З них				
		генерали	офіцери	прапорщики	службовці	солдати
СПУ МОУ	96	3	54	2	37	
ПрикВО	2591	1	1757	135	180	518
ОдВО	3791	1	2096	209	1293	192
ВПС	2839	1	1885	154	625	147
війська ППО	1407	1	1049	62	238	58
ВМС	176	-	125	9	36	6
ЗВ	340	-	198	28	86	28
БКО	469	-	466	2	1	-
ЧЦП	1327	-	1062	59	153	53
ЧБП	1042	-	133	90	665	154
Кос.війська	121	-	83	7	25	6
Всього	14202	7	8908	760	3366	1162

З одного боку, за час існування структур СПС було проведено відповідну роботу щодо соціально-психологічного забезпечення життєдіяльності військ, згуртування усіх військовослужбовців навколо ідеї державної незалежності України. Роботою в цьому напрямку в значній мірі вдалося зберегти згуртованість військових колективів, спокій в армійському середовищі та боєздатність військ. Збройні Сили залишались стабільними. Переважно завдяки цьому фактору Україна не зазнала внутрішніх збройних конфліктів, які відбувались у більшості держав СНД у першій половині 1990-х років.

З іншого боку, виникла низка проблем, які потребували кардинального вирішення.

По-перше, структури СПС не в достатній мірі вирішували питання забезпечення високої бойової і мобілізаційної готовності, морально-психологічного супроводу підготовки військ, військово-патріотичного виховання особового складу тощо.

По-друге, питання налагодження активної взаємодії з провідними управліннями центрального апарату Міністерства оборони під час вирішення проблем соціально-психологічного забезпечення бойової готовності не знайшли втілення в життя.

По-третє, потребували уважного вивчення та узагальнення питання оперативної (бойової) підготовки самих структур СПС, підготовки пропозицій щодо соціально-психологічного забезпечення операцій ЗС України.

По-четверте, широке коло завдань, які забезпечували структури СПС, потребувало від кожного її фахівця високих військово-професійних знань, досвіду роботи з особовим складом. Виникли проблеми під час організації роботи у період приведення органів СПС у вищі ступені бойової готовності.

По-п'яте, потрібно було визначити пріоритетні напрями роботи щодо військово-патріотичного виховання, організувати військово-шефську роботу, розвивати художню самодіяльність військовослужбовців та більш уважно працювати з родинами військовослужбовців усіх категорій.

Потребувала удосконалення й система організації та проведення гуманітарної підготовки. Із запізненням відпрацьовувався інструментарій соціологічних досліджень для переорієнтації особового складу на стійкі позиції української державності. Внаслідок цього старі ідеологічні міфи руйнувалися, але нові поняття в свідомості людей швидко встановити не вдалося.

Отже, навіть такий короткий перелік проблем, які виникли перед соціально-психологічною службою на кінець 1993 року, свідчить про те, що особливої уваги вимагало посилення виховного впливу на життєдіяльність військ. Назріла об'єктивна необхідність подальшого вдосконалення усієї вертикалі структур соціально-психологічної служби – саме життя вимагало корекції стилю, форм та методів їх роботи.

У цих умовах 9 листопада 1993 року генерал-майора В. Муляву було призначено на посаду помічника МО України по зв'язках з громадськими організаціями, партіями та рухами, а начальником Соціально-психологічного управління МО України був призначений генерал-майор (згодом генерал-лейтенант) Анатолій Олексійович Кобзар.

Генерал-лейтенант КОБЗАР А.О.

Досвід організації виховної роботи у ЗС України протягом 1991–1993 років свідчив, як про її необхідність взагалі, так і про потребу її постійного збагачення, оновлення і покращення.

Разом з тим, попри всі позитивні аспекти створення та діяльності фахівців СПС МО України, кардинально поліпшити стан виховної роботи і військової дисципліни у ЗС України не вдалося. В першу чергу, це було

пов'язано з тим, що керівництво МО України, командування з'єднань, військових частин і підрозділів часто виявлялись неготовими ефективно працювати з особовим складом у нових умовах. У їхній психології підлеглий військовослужбовець залишався тільки засобом досягнення мети, як це було прийнято у Радянській армії, а не суб'єктом виховного впливу.

На основі вивчення дійсного стану справ, враховуючи вимоги життя та пропозиції, які надходили до МО України з видів ЗС України та військових округів, Військова колегія МО України дійшла висновку про необхідність реформування структур СПС в органи виховної роботи для підвищення ефективності організації діяльності у цій сфері.

2. Становлення структур виховної роботи (1994 – 1996 роки)

Реалії життя, необхідність суттєвого підвищення дієвості виховної роботи, більш органічного поєднання теорії і практики виховного процесу, значно ефективнішого використання сил, форм і методів роботи з усіма категоріями військовослужбовців змусили керівництво МО України стати на шлях подальшої реорганізації та оптимізації організаційно-штатної структури СПС. Адже вона мала не тільки враховувати зміни у суспільно-політичному житті країни, результати наукових досліджень і моніторингів, а й бути спроможною забезпечувати якісне виконання обсягу завдань, що з року в рік збільшувався.

Потребували відпрацювання й питання, що стосувалися бойової та мобілізаційної готовності, забезпечення кадрами, удосконалення системи роботи, матеріально-технічного й інформаційного забезпечення. Після

уважного вивчення та узагальнення досвіду були підготовлені пропозиції щодо соціально-психологічного забезпечення операцій Збройних Сил, уточнення місця і ролі СПС у кожній бойовій ланці. Крім того, практика переконливо засвідчила, що органи Соціально-психологічної служби недостатньо ефективно впливали на морально-психологічний стан у військових колективах, на зміцнення військової дисципліни. Не вдалося створити чіткої системи виховної роботи.

Концепція Соціально-психологічної служби значною мірою була спрямована на майбутнє, коли в державі та у ЗС України будуть створені відповідні економічні та соціально-психологічні умови. Враховуючи вимоги життя та пропозиції, які надходили до МО України з видів ЗС України та військових округів, колегія МО України дійшла висновку про необхідність переформування структур соціально-психологічної служби в органи виховної роботи.

У МО України згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 5 лютого 1994 року Управління соціально-психологічної служби МО України було реорганізоване в Головне управління виховної та соціально-психологічної роботи (ГУ ВСПР) МО України. 25 лютого цього ж року було затверджено Тимчасове положення про органи виховної і соціально-психологічної роботи (органи ВСПР) у ЗС України. Визначено їх

повноваження, завдання та коло обов'язків по всій управлінській вертикалі. Виховні структури організовували свою діяльність на його підставі аж до 2000 року включно.

Для забезпечення більш цілеспрямованої й ефективної роботи з військовослужбовцями на всіх рівнях та підвищення персональної відповідальності керівного складу військових частин та з'єднань за стан виховної роботи і військової дисципліни Міністром оборони України було прийнято рішення ввести у структурах СПС від роти і до корпусу, авіаційної групи, району ППО та їм рівних посаду заступника командира (командувача) з виховної та соціально-психологічної роботи з відповідною корекцією функціональних обов'язків. Проте, вже 29 квітня 1994 року, розпорядженням Кабінету Міністрів України ГУ ВСПР було перейменоване у Головне управління виховної роботи (ГУВР). Структури ВСПР рішенням Міністра оборони з 13 травня 1994 року перейменовувалися в органи виховної роботи.

У директиві Міністра оборони України від 5 травня 1994 року "Про створення органів виховної роботи у ЗС України" зазначалося, що за час існування структур Соціально-психологічної служби було проведено відповідну роботу щодо соціально-психологічного забезпечення життєдіяльності військ, згуртування усіх військовослужбовців навколо ідеї державної незалежності України, вивчення і розуміння усіма категоріями

військовослужбовців закономірностей історичного процесу становлення Української держави.

На новостворені структури покладалося завдання організації чіткої та ефективної системи виховної роботи в усіх ланках військового організму, соціально-психологічного забезпечення бойової і мобілізаційної готовності та підготовки військ, практичної роботи щодо зміцнення військової дисципліни, особливо боротьби з нестатутними взаєминами, оперативного інформаційного аналізу обстановки у військах та прогнозування соціальних процесів у ЗС України, забезпечення їх технічними засобами виховання та поліграфічним обладнанням.

Основними напрямками діяльності органів виховної роботи були визначені: військово-патріотичне виховання та інформаційна робота з особовим складом; соціально-психологічне забезпечення військової дисципліни і правопорядку в ЗС України; соціальне та психологічне забезпечення діяльності військ у мирний час.

На Головне управління виховної роботи (далі – ГУВР) МО України було покладено завдання: здійснювати загальне керівництво всіма органами виховної роботи у ЗС України; розробляти керівні документи, методичні вказівки; організовувати інформаційне, морально-психологічне забезпечення бойової готовності та військової дисципліни у Збройних Силах, проведення гуманітарної підготовки з усіма категоріями військовослужбовців і працівниками Збройних Сил. Це лише невелика частина із спектру завдань ГУВР, та саме вона характеризує його як головний центр, “звідки здійснюється керівництво усіма виховними процесами у ЗС України”.

Специфіка діяльності управлінь виховної роботи видів ЗС України відобразилася в особливостях їх структури. У видах Збройних Сил та військових округах були сформовані управління виховної роботи, які

очолювали заступники командувачів з виховної роботи – начальники управлінь. До їх складу входили: відділ соціально-психологічного забезпечення бойової, мобілізаційної готовності та військової дисципліни; відділ пропаганди; відділ інформації, аналізу та прогнозування (інформаційного забезпечення і прогнозування); відділ технічних засобів виховання та поліграфії; відділ професійного аналізу кадрів. У зв'язку з особливостями діяльності в управліннях виховної роботи деяких видів ЗС України існували, крім того, такі відділення: мобілізаційної роботи та планування; аналізу соціально-психологічного забезпечення військової дисципліни, профілактики правопорушень; гуманітарної підготовки; культурно-виховної роботи; військово-соціальних досліджень; психологічних досліджень та корекції. Передбачалася й науково-методична лабораторія.

В армійських корпусах були створені відділи виховної роботи у складі відділення соціально-психологічного забезпечення бойової, мобілізаційної готовності та військової дисципліни і відділення пропаганди. Наступний рівень становив відділ виховної роботи дивізії у складі відділення соціально-психологічного забезпечення бойової, мобілізаційної готовності та військової дисципліни і відділення пропаганди.

У бригадах (полках) створювалися відділення виховної роботи у складі групи соціально-психологічного забезпечення бойової, мобілізаційної готовності та військової дисципліни і групи пропаганди.

Функціональні обов'язки з організації та проведення виховної роботи відповідних заступників командирів частин та підрозділів було викладено в Тимчасових статутах ЗС України. Структура органів виховної роботи пронизувала всі клітини армійського організму і стала свого роду “нервовою системою”, яка чітко відчувала пульс життя Збройних Сил і адекватно реагувала на всі зміни, тенденції та вносила корективи.

У квітні 1994 року започатковано систему професійної та методичної підготовки офіцерів органів виховної роботи. В цілому протягом 1994 року було прийнято значну кількість нормативно-правових документів, що регламентували організацію виховної роботи, визначали зміст та форми її проведення.

Окрім того, активно впроваджувалася в життя практика соціологічних і психологічних досліджень; розроблялася у співпраці з Головним управлінням військової освіти МО України перспективна програма надання базових соціально-психологічних знань офіцерам командного складу; НДМЦ ГУВР МО України розпочав розробку на сучасному науковому рівні навчально-методичних посібників для військ, детально розробленої системи соціально-психологічного супроводу військової служби, що мала поетапно впроваджуватися у життя Збройних Сил.

Значно посилилася увага до такого напрямку діяльності структур виховної роботи, як зміцнення військової дисципліни. З цією метою використовувався досвід, напрацьований ще в попередні десятиліття, більш активно стали застосовуватися наукові підходи, що ґрунтуються на

досягненнях соціології та психології. Вплив на соціальні процеси у військових структурах став більш помітним і результативним.

Новий поштовх у становленні структур виховної роботи дав перший випуск слухачів оперативно-тактичного рівня Київського військового гуманітарного інституту. Створення цього фахового для всіх видів ЗС України ВВНЗ з потужним науково-педагогічним складом стало важливою віхою у становленні структур виховної роботи.

З призначенням 17 лютого 1995 року на посаду начальника ГУВР МО України генерал-майора Ситника Володимира Степановича органи виховної роботи, в першу чергу Головне управління, звернули увагу на подальший розвиток системи виховної роботи. Наприклад, в цей час у ЗС України були визначені підходи до організації виховної роботи з особовим складом у період проведення відмобілізування.

Із введенням у дію Тимчасової настанови з мобілізації система роботи органів виховної роботи у вирішенні питань мобілізаційної готовності набула реального змісту. Були окреслені основні напрямки роботи, визначались конкретні завдання у виховному забезпеченні мобілізаційних заходів.

Зміна поглядів на роль і місце людського фактору в умовах сучасної збройної боротьби призвела в 1995 року до початку реалізації у ЗС України нового підходу до організації здійснення виховного впливу в бойових умовах. Впровадження в дію Основ підготовки та ведення операцій ЗС України ознаменувало появу в ЗС України нового виду в системі оперативного (бойового) забезпечення. Морально-психологічне забезпечення вперше набуло офіційного статусу виду оперативного забезпечення.

Для кадрового забезпечення органів виховної роботи в період 1992–1996 років на первинні посади виховних структур було призначено 2 500 випускників колишніх військово-політичних училищ, із них 2 103 випускники училищ, що були розташовані на території України та 397 випускників училищ країн СНД.

За цей період на укомплектування органів виховної роботи прибуло і 172 випускники Гуманітарної академії Збройних Сил Російської Федерації.

У цілому, можна констатувати, що в ході формування системи виховної роботи в ЗС України до кінця 1996 року органи виховної роботи пройшли етап становлення й утвердження, було проведено їх структурну реорганізацію та закладено необхідні основи функціонування. Органи виховної роботи набули значного практичного досвіду, розширили діапазон

Генерал-лейтенант СИТНИК В.С.

форм і методів роботи з людьми. Визначилися їх роль та місце у бойовій обстановці як безпосередніх організаторів протидії противнику в духовній сфері. У той же час нормативно-правова база організації виховної роботи все ще перебувала у стадії формування.

Досвід формування та становлення протягом 1991–1996 років системи виховання особового складу показав, що для зміцнення духовних настроїв захисників Батьківщини необхідна послідовна, збалансована система виховної роботи, яка повинна ґрунтуватись на національно-історичних традиціях народу України, мати в арсеналі діяльності добре випробувані та критично переосмислені попередні форми і методи виховання та наполегливо впроваджувати нові.

У ході формування основ ЗС України протягом 1991–1996 років, в них були створені органи виховної роботи, закладена необхідна основа їх функціонування та проведена структурна реорганізація. Проте відповідна нормативна база організації виховної роботи ще перебувала у стадії формування.

В історії виховних органів були неодноразові випадки, коли їхня структура залежала від особистого сприймання і оцінки армійських проблем Міністром оборони України, представниками Адміністрації Президента України, чиновниками Кабінету Міністрів України. При цьому, як правило, почуття здорового глузду їм зраджувало, до думок командного і начальницького складу середньої та низової ланок, який безпосередньо працював з особовим складом у військах, “великі начальники” не прислухалися, вважаючи себе спеціалістами в усіх областях військового будівництва та виховання особового складу.

Незважаючи на постійний процес структурування, органи виховної роботи пройшли етап становлення й утвердження. Вони набули значного

практичного досвіду, розширили діапазон форм і методів роботи з людьми. Визначилися роль та місце органів виховної роботи в бойовій обстановці як безпосередніх організаторів протистояння з противником у духовній сфері. Саме їм належала провідна роль у формуванні у військовослужбовців розуміння процесів становлення нашої держави, виховання в них почуття любові до України, її народу, традицій і святинь.

Очікувалось, що під впливом соціально-політичних та економічних труднощів, невирішених питань соціального захисту значно знизиться рівень МПС особового складу. Проте робота командирів, штабів, органів виховної роботи у взаємодії з органами державної влади, громадськістю дозволила стримати розвиток негативних тенденцій, зберегти службову активність військовослужбовців, не допустити втягування особового складу в міжпартійні сутички.

Найбільш суттєвою причиною настороженого ставлення до виховних структур було припущення стосовно несумісності їх діяльності з принципом єдиноначальності. Життя показало нежиттєздатність гіпотези, що наявність їх у системі органів військового управління буде обмежувати єдиноначальність, формувати у командного складу технократичне мислення та прагнення останніх усунутися від роботи з людьми.

Загалом, можна констатувати, що в ході формування та становлення системи виховної роботи в ЗС України до кінця 1996 року органи виховної роботи пройшли етап становлення й утвердження, було проведено їх структурну реорганізацію та закладено необхідні основи функціонування.

Для організації виховної роботи в бойовій обстановці морально-психологічне забезпечення набуло статусу виду оперативного

забезпечення. Органи виховної роботи набули практичного досвіду, розширили діапазон форм і методів роботи з людьми.

Разом з тим, поряд з позитивними зрушеннями діяльності органів виховної роботи неможливо не виділити й серйозні проблеми, недоліки, які знижували дієвість виховного процесу, не давали можливості вийти на оптимальний рівень функціонування.

По–перше, моральна дискредитація військової служби, особливо на офіцерських і навіть генеральських посадах, що пояснювалася певною руйнацією суспільного престижу збройного охоронця Батьківщини, позбавленого духовних, соціальних, матеріально-побутових гарантій його необхідності в сучасних соціально-політичних умовах.

По–друге, ускладнення кадрової ситуації у Збройних Силах, особливо на рівні первинних офіцерських посад, відтік із військових колективів найбільш освіченої й активної офіцерської молоді. Тривожною тенденцією став великий некомплект виховних структур. Усе це можна віднести до хвороби росту. Але за нею стояли поспішність, непродуманість, примітивне розуміння проблем виховання особового складу, відставання й різке звуження можливостей у підготовці та перепідготовці кадрів. Тому потрібно було використовувати всі наявні можливості, вчити людей працювати по новому на підставі вітчизняного та зарубіжного досвіду.

По–третьє, помітне спрощення, збіднення системи безперервної бойової підготовки у військах не могло у повному обсязі відтворити морально-психологічної готовності військовиків до бойових дій у сучасній високотехнологічній війні. Багато недоліків існувало в психологічній підготовці особового складу. Органи виховної роботи недостатньо допомагали командирам у її методичному забезпеченні, виявленні оптимальних психологічних навантажень на особовий склад.

Цей висновок вимагає істотного доповнення: ЗС України перебували у становищі чи не єдиного ефективно діючого суб'єкта виховання патріотизму, національної свідомості, ідеологічного забезпечення як повсякденної діяльності армійських колективів, так і військово-силових акцій за участю українських підрозділів за кордоном. Відсутність протягом тривалого часу (по суті, впродовж 1991–1996 рр.) чітко сформульованих національних інтересів України, ностальгія частини суспільства за “застійними часами”, соціально-економічні проблеми періоду державної незалежності, зумовили стримане сприйняття громадянами України національно–державницьких ідей, в тому числі й призовниками. Відтак, перед керівниками військових колективів постала проблема подолання такої ситуації і вироблення засад мінімального ідеологічного впливу на свідомість військовослужбовця строкової служби.

По–четверте, особливої уваги від органів виховної роботи вимагало подальше опрацювання питань МПЗ бойової та мобілізаційної готовності, операцій і бойових дій. Необхідно було конкретизувати порядок його організації, узгодити діяльність виховних структур з порядком роботи командувачів, командирів і штабів усіх рівнів. Під МПЗ потрібно було

підвести солідну математичну базу, ширше використовувати моделювання протиборства сторін у духовній сфері, сучасну обчислювальну техніку.

По-п'яте, деяке зниження рівня злочинності в Збройних Силах не можна було розглядати як стійку тенденцію. Абсолютні показники правопорушень залишалися ще дуже високими. Становище, коли проблема військової дисципліни була для війська внутрішньою справою, було абсурдним. Зміцнення МПС особового складу, військової дисципліни, військово-патріотичного виховання молоді стали сприйматися як державні завдання, у вирішенні яких зацікавлене все суспільство.

Недостатньо ефективного функціонування органів виховної роботи як безпосередніх організаторів роботи щодо зміцнення військової дисципліни полягало в тому, що вони не зуміли повною мірою стати координаторами діяльності всіх органів військового управління в цьому напрямку. Командири усіх рівнів продовжували вважати, що робота з особовим складом щодо зміцнення військової дисципліни є справою тільки виховних структур.

Крім того щоб, для того, щоб вплив виховних структур на процес зміцнення військової дисципліни був дійсно ефективний, потрібно було активніше використовувати для вивчення МПС особового складу соціологічні, соціально-психологічні та психологічні методи дослідження.

По-шосте, питання забезпечення високого програмно-методичного та організаційно-теоретичного рівня організації гуманітарної підготовки були вирішені не повністю. Не завжди враховувались завдання, які виконував особовий склад, та морально-психологічна обстановка у військових колективах. Це стосувалося й утвердження державницької ідеології, що мала поріднити захисників Вітчизни, допомогти їм побачити один в одному товариша й брата.

Вирішення проблемних питань ускладнювалося тим, що за перші п'ять років не вдалося створити надійного механізму реалізації гуманітарної

політики держави у ЗС України, сформувати на рівні держави єдине розуміння завдань та змісту діяльності військово-гуманітарних структур, що на той момент функціонували. Не може вважатися нормальним стан, коли в одній державі військово-гуманітарні структури Збройних Сил та інших військових формувань мають різну відомчу нормативну базу. Це призводило й призводить до досить вільного розуміння завдань, крайньої нестабільності організаційно-штатних структур. Наприклад, спочатку акцент у діяльності робився на відповідальності за впровадження української духовності, використання наукових підходів у роботі з людьми, а в подальшому – на відповідальності за стан військової дисципліни.

Жодний орган військового управління не зазнав таких організаційно-штатних потрясінь, як військово-гуманітарний. У стані перманентного реформування знаходилось ГУВР МО України. На той момент воно вже декілька разів змінювало назву і переходило на нові штати.

Отже, короткий аналіз визначеного періоду становлення та розвитку системи морально-психологічного впливу в процесі створення ЗС України дозволяє зазначити наступне:

- становлення системи морально-психологічного впливу відбувалося в загальному руслі реформування ЗС України, суспільства й держави. Отриманий досвід засвідчив, що запроваджені перетворення були результативними лише за умови чіткого визначення національних пріоритетів, організації їх за національно-державним принципом та за морально-політичної підтримки широких верств населення і військовослужбовців;

- у ході формування ЗС України протягом 1994–1996 рр. були створені якісно нові по суті їх діяльності структури морально-психологічного впливу, які намагалися взяти на озброєння нове, передове зі світового досвіду у вихованні та навчанні захисників Вітчизни;

- визначальними особливостями зазначеного періоду структур морально-психологічного впливу були постійний процес їх оновлення та одночасне формування правової основи діяльності, створення структурних елементів та відповідних систем управління й забезпечення. Нормативна база перебувала у стадії формування. Це проявилось в тому, що однозначної відповіді на питання, якими бути структурам у кількісному і якісному відношенні, як організовувати роботу, за що відповідати, так і не було знайдено.

3. Розвиток структур виховної роботи у 1997 – 2000 роках

Протягом 1997–2000 років продовжувався пошук оптимальної системи морально-психологічного впливу щодо формування та удосконалення нормативно-правової бази виховної роботи та морально- психологічного забезпечення життєдіяльності військ (сил).

У січні 1997 року Президентом України було затверджено Державну програму будівництва та розвитку ЗС України на період до 2005 року. Вона стала першим комплексним документом, який чітко окреслив мету,

пріоритетні напрями та завдання військового будівництва в Україні, а головне – пов’язав їх із загальними процесами державотворення.

Одним із найважливіших завдань військового будівництва постала проблема пошуку шляхів зміцнення морально-психологічного стану особового складу ЗС України, засобів ефективного керівництва духовною сферою їх діяльності. А звідси витікала необхідність визначитися з основними концептуальними напрямками, завданнями діяльності структур виховної роботи ЗС України, шляхами їх вирішення, формами і методами формування морально-психологічного стрижня збройного захисника держави. Невирішеність цього питання давала можливість окремим військовим керівникам сприймати морально-психологічний чинник як другорядний, людина, її свідомість, мораль, настрій залишалися поза їхньою увагою; що у свою чергу дозволяло не сприймати організацію виховної роботи, правильно приймати рішення з урахуванням того, що ставлення до виконання військового обов’язку є основою і повинне лежати в основі всього повсякденного життя військових колективів.

У наказі Міністра оборони України на 1997 навчальний рік акцентувалася увага на тому, що командирами і начальниками всіх рівнів не досягнуто єдиного розуміння мети, завдань та змісту виховання військовослужбовців. Невирішеність питання давала можливість окремим військовим керівникам сприймати морально-психологічний чинник як

другорядний; людина, її свідомість, мораль, настрій залишалися поза їхньою увагою.

Вагомим внеском щодо пошуку та втілення в життєдіяльність ЗС України реальних та ефективних шляхів морально-психологічного впливу став перший проєкт Концепції виховної роботи, який було обговорено в ході науково-практичної конференції “Система виховної роботи в ЗС України та шляхи її удосконалення”, яку організувало та провело Головне управління виховної роботи Міністерства оборони України у березні 1997 року із залученням керівників виховних структур інших військових формувань та правоохоронних органів.

У першому проєкті Концепції було викладено концептуальні засади виховної роботи у ЗС України, розкривалися головна мета виховання військовослужбовців, основні принципи, напрями діяльності командирів (начальників), штабів, усіх органів військового управління та структур виховної роботи, визначалися також завдання структур виховної роботи. На конференції було прийнято рішення щодо подальшого опрацювання проєкту Концепції виховної роботи. Фактично, за період розвитку структур виховної роботи розроблялось і публікувалось декілька варіантів концепцій щодо організації виховання військовослужбовців і виховної служби взагалі.

У грудні 1997 року було введено в дію розподіл обов’язків між заступниками Міністра оборони та положення про структурні підрозділи МО України, новий штат ГУВР МО України. Все це висунуло нові вимоги до організації виховної роботи.

У 1998 році з’явилися розбіжності і суперечності щодо подальшого розвитку виховної роботи. З одного боку, проєкт Концепції виховної роботи ставив виховну роботу на рівень державної важливості. У той же час організаційні заходи, що проводилися, різко обмежували статус та можливості структур. Взагалі залишилися поза увагою питання організації виховної роботи в ході підготовки та ведення операцій (бойових дій).

Проте, незважаючи на зазначені труднощі цього періоду, виховні структури у ЗС України набували досвіду, більш різноманітними ставали форми і методи їх роботи. В черговий раз змінилася і організаційно-штатна структура органів виховної роботи. Однак досягти вагомих позитивних зрушень, особливо у зміцненні військової дисципліни, позбутися у відносинах між військовослужбовцями нестатутних відносин виявилось не так просто. Це певною мірою було пов’язано із відсутністю єдиної системи поглядів на завдання, напрями та порядок управління духовними процесами, а також із недосконалістю нормативно-правової бази військово-гуманітарної діяльності, невизначеністю меж повноважень і відповідальності органів виховної роботи.

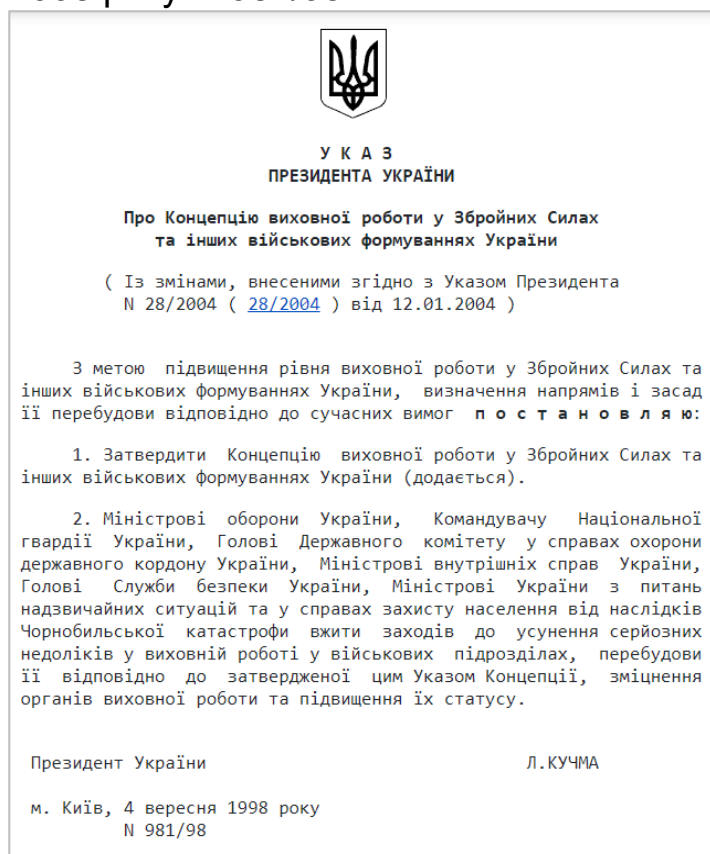
21 липня 1997 року в газеті “Народна армія” був опублікований перший проєкт Концепції морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил). Саме тут уперше пролунала пропозиція про необхідність перейменування органів виховної роботи в органи морально-психологічного забезпечення.

Ситуація набувала парадоксального вигляду: система виховної роботи створена, органи виховної роботи функціонують у реальному правовому полі, а концептуальні проекти магістральних напрямків подальшого розвитку не узгоджуються між собою, ґрунтуються на основі різних підходів.

Такий стан справ потребував концептуального визначення нових підходів до виховання захисника Батьківщини з урахуванням економічної, суспільно-політичної, демографічної ситуації, становища молоді у суспільстві та необхідності формування нового світогляду, морально-етичних, національно-історичних основ поведінки. Потрібні були подальший розвиток кадрового, інтелектуального, технічного, науково-аналітичного потенціалу органів виховної роботи, підвищення їх престижу, авторитету і статусу.

Важливим документом, що накреслив шляхи і засоби поліпшення морально-психологічного впливу, став остаточний варіант Концепції виховної роботи у Збройних Силах та інших військових формуваннях України, який було затверджено Указом Президента України від 4 вересня 1998 року №981/98.

У Концепції критично окреслювались наявні проблеми виховної роботи у Збройних Силах та інших військових формуваннях України:

відсутність єдиної системи поглядів на завдання, напрямки та порядок управління гуманітарними процесами;

недосконалість нормативно-правової бази військово-гуманітарної діяльності;

невизначеність сфери повноважень і відповідальності органів виховної роботи;

нагальна потреба розвитку кадрового, інтелектуального, технічного, науково-аналітичного потенціалу структур виховної

роботи, підняття престижу, авторитету і значимості їх діяльності.

За оцінками керівників різних ланок військового управління, Концепція виховної роботи найпершою своєю метою чітко визначила забезпечення єдності навчання і виховання, розвитку і психологічної підготовки особового складу ЗС України. Одночасно було визначено, що результативність виховної роботи досягається поєднанням зусиль командирів (начальників), штабів, органів виховної роботи. Тобто надана чітка відповідь тим, хто вважав виховання підлеглих справою лише фахівців із виховних структур. Концепцією було визначено основні напрями та засади перебудови виховної роботи у відповідності до сучасних вимог, а також поставлені завдання щодо зміцнення органів виховної роботи та підвищення їхнього статусу.

Основну увагу органи виховної роботи приділяли морально-психологічному забезпеченню бойової та мобілізаційної готовності військ (сил), бойовому чергуванню, бойовій службі, оперативній та бойовій підготовці, а також морально-психологічному забезпеченню військової дисципліни та профілактиці правопорушень. Засобами здійснення цих завдань вважалося: інформаційно-пропагандистське забезпечення; культурно-виховна і просвітницька робота; військово-соціальна робота.

Практика впровадження у життєдіяльність військ вимог Концепції виховної роботи ставала необхідною передумовою досягнення позитивних результатів у виконанні завдань ЗС України, фактичним оновленням системи виховної роботи. Адже в основу Концепції було покладено удосконалення організаторських здібностей кожного офіцера структур виховної роботи, забезпечення безперервності керованого виховного процесу; нейтралізацію впливу на життєдіяльність військових колективів зовнішніх негативних чинників, своєчасне та адекватне реагування на їх прояви, врахування економічної, суспільно-політичної, демографічної ситуації, а також становища молоді у сучасному суспільстві; удосконалення

психолого- педагогічної майстерності офіцерських кадрів, управління військовими колективами, врахування особливостей кожної категорії військовослужбовців, прийняття управлінських рішень на підставі соціально-психологічних досліджень, опори на науку; здійснення патріотичного, військового, морального, правового, етичного, фізичного виховання у єдиному комплексі, активне залучення до цього армійської громадськості.

Основними недоліками Концепції можна вважати те, що в ній було, по-перше, недостатньо розкрито сутність морально-психологічного забезпечення бойової підготовки, а питання МПЗ бойової діяльності військ взагалі були упущені; по-друге, співвідношення виховної роботи, морально-психологічного, інформаційно-пропагандистського забезпечення, культурно-виховної, просвітницької та військово-соціальної роботи показані не чітко; по-третє, відсутні розділи науково-методичного забезпечення виховної роботи, не окреслені головні напрями та завдання цієї діяльності; по-четверте, не визначені зміст і завдання морально-психологічного забезпечення в організації роботи щодо зміцнення військової дисципліни.

Зміни до організаційно-штатної структури органів виховної роботи мирного часу, внесені 2 липня 1998 року директивою МО України, містили протиріччя суттєвого характеру, оскільки не враховували основ Концепції виховної роботи. Наприклад, параметр залежності наявності первинної посади від 50 і більше військовослужбовців строкової військової служби за штатом мирного часу було механічно перенесено у практику вітчизняного військового будівництва із радянського періоду.

Генерал-лейтенант ПРОЦЕПКО О.Г.

Навіть до штатів навчальних рот (батареї), окремих рот (батареї), що входили до складу військових частин прикриття державного кордону, мобільних сил та сил стримування, посада заступника командира роти (батареї) з виховної роботи включалась тільки за умов дотримання цього параметру.

Практичну реалізацію положень Концепції виховної роботи у Збройних Силах та інших військових формуваннях України органи виховної роботи розпочали під керівництвом генерал-майора Процепка Олексія Гавриловича, призначеного наказом Міністра оборони

України від 4 вересня 1998 року на посаду начальника Головного управління виховної роботи Міністерства оборони України (в подальшому генерал-лейтенанта).

У цей період практика впровадження у життєдіяльність військ вимог Концепції виховної роботи стала необхідною передумовою досягнення позитивних результатів у виконанні завдань ЗС України, фактичним оновленням системи виховної роботи.

У зв'язку з цим пріоритетним напрямом роботи виховних структур стало оздоровлення морально-психологічного клімату у військових колективах, зміцнення дисципліни і правопорядку, проведення на професійному рівні профілактичної роботи, ефективного впливу на колективну думку, настрої, мотивацію до служби. Водночас особлива увага при цьому приділялася роботі органів військового управління, їх взаємодії зі структурами виховної роботи як основними організаторами морально-психологічного забезпечення військової дисципліни та підготовки офіцерів щодо цієї діяльності.

Враховуючи об'єктивні умови, що склалися в ході вітчизняного військового будівництва, у травні 1999 року офіційно перестало існувати поняття – соціально-психологічне забезпечення бойових дій. Після затвердження Концепції виховної роботи у ЗС України та інших військових формуваннях України стало зрозуміло, що велика ділянка виховної роботи, пов'язана з організацією морально-психологічного впливу на особовий склад в ході підготовки та ведення бойових дій, залишилась поза увагою виховних структур. Виходячи з наявного світового досвіду, враховуючи об'єктивні умови, що, на той момент, створилися в ході вітчизняного військового будівництва, 5 травня 1999 року, наказом МО України №142 була введена в дію "Концепція морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення операцій (бойових дій) ЗС України". Морально-психологічне забезпечення визначалось як один із основних видів у системі всебічного забезпечення підготовки та ведення бойових дій.

Це дало можливість розгорнути практичну роботу щодо створення у Збройних Силах нової системи МПЗ бойового застосування військ та стало значним досягненням на шляху створення механізму управління морально-

психологічними та соціальними процесами у військових колективах у бойових умовах. Для розв'язання цієї проблеми з 2000 року в Національній академії оборони України було створено кафедру морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил). Колектив кафедри було спрямовано на вивчення із слухачами академії системи, принципів, форм та методів організації проведення нового виду всебічного забезпечення.

У Концепції морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення операцій (бойових дій) ЗС України зазначено, що морально-психологічне забезпечення це один із основних видів всебічного забезпечення військ (сил), а також визначено складові елементи, внутрішню структуру системи морально-психологічного забезпечення військ (сил), пріоритети щодо його змісту та організації. Крім того, документом визначались головні напрями діяльності органів військового управління стосовно організації морально- психологічного забезпечення, залучення сил і засобів інших видів забезпечення, родів військ та спеціальних військ.

Першочерговими завданнями щодо реалізації Концепції морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення операцій (бойових дій) ЗС України було визначено:

відпрацювання нормативно-правової бази морально-психологічного забезпечення, координація з цих питань зусиль органів військового управління всіх рівнів, науково-дослідних організацій та установ, військових навчальних закладів ЗС України;

створення структурних підрозділів морально-психологічного забезпечення на всіх рівнях військового управління;

удосконалення системи підготовки фахівців з виховної роботи у ЗС України як безпосередніх організаторів морально-психологічного забезпечення;

розвиток системи управління морально-психологічним забезпеченням у єдиній системі управління військами (силами);

удосконалення системи навчання слухачів (курсантів) Національної академії оборони України, військових навчальних закладів, студентів військових навчальних підрозділів, які входять до складу цивільних вищих навчальних закладів;

удосконалення практики організації морально-психологічного забезпечення, створення відповідної методичної бази;

вивчення та впровадження у практику вітчизняного та зарубіжного досвідуреалізації духовної складової бойового потенціалу військ (сил) під час їх бойового застосування.

Планувалося впродовж 1999 року проблематику МПЗ вкласти в основні документи повсякденної життєдіяльності, бойові документи, призначені регламентувати застосування ЗС України, оперативну та бойову підготовку.

Важлива роль у формуванні у військовослужбовців та членів їхніх сімей високої духовної культури і моральних якостей, почуття патріотизму, вірності традиціям Українського народу, а також у задоволенні їхніх естетичних потреб належить культурно-виховній і просвітницькій роботі. Одним із перших документів, який визначив зміст, завдання та напрями культурно-виховної, просвітницької роботи стала директива МО України від 1 лютого 1994 року – “Про організацію культурно-виховної, просвітницької роботи та дозвілля військовослужбовців, членів їхніх сімей та працівників ЗС України”. Положення цієї директиви згодом стали основою низки документів щодо культурно-виховної і просвітницької роботи: положень про жіночі ради; про центри культури, просвіти і дозвілля (в подальшому – Будинки офіцерів), клуби; про Центральний музей Збройних Сил України; про Ансамбль пісні і танцю ЗС України.

Базою проведення культурно-виховної і просвітницької роботи у військах були: 59 Будинків офіцерів, 660 солдатських клубів, 754 військові бібліотеки, 6 ансамблів пісні і танцю видів ЗС України, оперативних командувань, Президентський оркестр ЗС України, Центральний музей ЗС України, драматичний театр Західного оперативного командування, 69 музеїв видів ЗС України, оперативних командувань, об'єднань, з'єднань, військових частин, військово-навчальних закладів, 116 кімнат бойової слави частин, велика кількість військових самодіяльних творчих колективів.

Одним з важливих напрямків реалізації положень Концепції виховної роботи було, вдосконалення гуманітарної підготовки всіх категорій особового складу ЗС України. Рівень її проведення залишався досить низьким, а методичне, матеріальне забезпечення – незадовільним. Разом з

тим, саме вона була основним засобом реалізації гуманітарної політики держави у ЗС України, а також одним із основних предметів навчання особового складу та невід'ємною складовою інформаційно-пропагандистського забезпечення життєдіяльності військ (сил).

Болючою проблемою залишалось забезпечення військ (сил) технічними засобами виховання. Наприклад, у 1998 році кошти за відповідною статтею не призначалися зовсім. За цих складних умов, зусилля спрямовувались на забезпечення бережливого ставлення до них, посилення контролю та роз'яснювальної роботи серед особового складу стосовно використання та продовження термінів служби теле-радіо-апаратури. Поповнювати технічні засоби виховання доводилось шляхом відшукування нестандартних підходів у межах чинного законодавства.

Виконуючи завдання, визначені Міністром оборони, в умовах будівництва та розвитку ЗС України в загальній системі забезпечення бойових дій з'єднань і військових частин видів ЗС України все більш актуальною ставала проблема формування моральної готовності та психологічної рівноваги особового складу.

Мова йшла не лише про необхідність урахування морального чинника під час підготовки особового складу та виконання навчально-бойових завдань, а про цілісну систему МПЗ діяльності військ (сил).

Спроби перейти від виховної роботи до морально-психологічного забезпечення за історію розвитку виховної роботи здійснювалися не один раз, але керівництво Міністерства оборони далі вказівок щодо теоретичних розробок не йшло.

Важливим напрямом виховної роботи залишалась підготовка до роботи з особовим складом офіцерських кадрів. Розуміючи важливість цього, керівництво Міністерства оборони 13 липня 1999 року провело збори офіцерів ЗС України.

Під час підготовки та оцінки діяльності офіцерських кадрів визначальними мали стати такі поняття, як "честь офіцера", "офіцерська мораль", "гідність офіцера". Тому логічним стало рішення про розробку та прийняття Кодексу честі офіцера ЗС України. І такий Кодекс був затверджений. Він окреслив моральні норми поведінки офіцера не тільки при виконанні службових обов'язків, а й у повсякденному житті, став моральним орієнтиром військового професіонала. Проте, на жаль, необхідно зазначити, що багато положень Кодексу честі залишилися на рівні побажань та декларації і не втілені в життя до сьогодні.

Помітний поштовх для конкретизації завдань, напрямів діяльності у сфері виховної роботи дало введене в дію наказом МО України від 18 липня 2000 року №226 (із внесеними змінами до нього в наказі МО України від 14 грудня 2000 року №462) – "Положення про органи виховної роботи ЗС України". Нові підходи до діяльності органів виховної роботи було започатковано із затвердженням Державної програми реформування та розвитку ЗС України на період до 2005 року і Програми реформування і

розвитку морально-психологічного забезпечення ЗС України на період до 2005 року.

Цими документами передбачалось створити єдину систему морально-психологічного забезпечення операцій (бойових дій) військ (сил) та життєдіяльності Збройних Сил; втілити у практику життєдіяльності та застосування військ (сил) сучасних морально-психологічних, інформаційних технологій, форм і методів культурно-просвітницької та військово-соціальної роботи. Удосконаленню підлягала система роботи органів військового управління всіх рівнів щодо зміцнення морально-психологічного стану особового складу, військової дисципліни та профілактики правопорушень.

Передбачалось також створення системи надання психологічної та правової допомоги військовослужбовцям та членам їхніх сімей, а в гарнізонах і окремих військових містечках – психологічних та правових консультацій. Військові засоби масової інформації мали бути поступово інтегровані у загальнодержавну систему засобів масової інформації.

Отже, ми бачимо, що подальше будівництво ЗС України обумовлювало необхідність перегляду та удосконалення правової та нормативної бази діяльності структур виховної роботи в мирний та воєнний час, в ході приведення ЗС України у вищі ступені бойової готовності. Окрім створення виховних структур, необхідно було остаточно визначитись із системою виховання та завершити її теоретичне і законодавче обґрунтування. Це знайшло своє відображення в уведенні в дію Концепції виховної роботи у ЗС України та інших військових формуваннях України,

Військових статутів ЗС України, Концепції МПЗ підготовки та ведення операцій (бойових дій).

4. Трансформація органів виховної та соціально-психологічної роботи ЗС України у 2001 – 2008 роках

Станом на липень 2001 року до системи органів виховної роботи належали: Головне управління виховної роботи МО України; управління виховної роботи видів ЗС України; управління виховної роботи оперативних командувань; відділи виховної роботи об'єднань, Головного управління залізничних військ МО України; відділення виховної роботи Озброєння, Тилу, Головного управління розвідки МО України, Головного управління розквартирування військ і капітального будівництва МО України, вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів вищих цивільних навчальних закладів, навчальних центрів і з'єднань, військового комісаріату Автономної Республіки Крим, Київського та Севастопольського міських військових комісаріатів, обласних військових комісаріатів, бригад, полків та їм рівних.

Органи виховної роботи від виду ЗС України до полку очолювали заступники командирів (командувачів) з виховної роботи. У військових підрозділах (батальйон, рота та їм рівні) виховну роботу проводили заступники командирів з виховної роботи.

Безпосереднє керівництво виховною роботою у ЗС України здійснювало Головне управління виховної роботи МО України. Його структура обумовлювалась покладеними на нього функціями та завданнями. У складі Головного управління функціонували управління: морально-психологічного забезпечення життєдіяльності військ, інформаційно-пропагандистського забезпечення та культури, військово-соціальної роботи, технічних засобів виховання та поліграфії, а також відділ мобілізаційної роботи і підготовки спеціалістів та фінансово-економічна служба.

Завдяки повсякденній організаторській та індивідуально-виховній роботі командирів (начальників), штабів, органів виховної роботи у Збройних Силах набувала поширення позитивна тенденція щодо утвердження правопорядку, статутних умов проходження служби; дисциплінованості особового складу. Докладалось багато зусиль задля втілення надійної системи безпечних умов служби, збереження життя і здоров'я військовослужбовців. Постійна увага приділялась підвищенню рівня інформаційно-пропагандистського забезпечення повсякденної життєдіяльності військ.

Значно посилилася увага до діяльності структур виховної роботи в напрямку зміцнення військової дисципліни. З цією метою використовувався досвід, напрацьований ще в попередні десятиліття, більш активно стали

застосовуватися наукові підходи, що ґрунтуються на досягненнях соціології та психології. Вплив на соціальні процеси у військових став більш помітним і результативним.

У зв'язку з тим, що ЗС України стали залучатися до виконання заходів за Програмою “Партнерство заради миру”, структури виховної роботи почали виконувати й такі завдання, як відбір кандидатів до миротворчих підрозділів, створення в них здорової морально-психологічної атмосфери, формування відповідального ставлення до виконання обов'язків.

Однак досягти вагомих позитивних зрушень у зміцненні військової дисципліни, позбутися у стосунках між військовослужбовцями нестатутних відносин виявилось не так просто.

Розглядаючи процеси, що відбуваються у ЗС України протягом цього періоду, необхідно звернути увагу на суперечливість та неоднозначність рішень щодо організації та проведення виховної роботи з військовослужбовцями.

У відповідності до вимог Постанови Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2002 року №1550 “Про упорядкування структури апарату центральних органів виконавчої влади та його структурних підрозділів” наказом МО України від 10 грудня 2002 року №404 “Про організацію роботи центрального апарату МО України та Генерального штабу ЗС України” були затверджені пропозиції Головного управління виховної роботи МО України щодо подальшої реорганізації цього військового органу управління. У 2003 році передбачалося на базі Головного управління виховної роботи МО України створити Департамент виховної роботи МО України без зміни існуючої чисельності, а у 2004 році на базі останнього створити:

у складі Генерального штабу ЗС України – Головне управління по роботі з особовим складом з підпорядкуванням його безпосередньо начальнику Генерального штабу ЗС України;

у складі МО України – Департамент гуманітарного і соціального розвитку МО України з підпорядкуванням його першому заступнику Державного секретаря Міністерства оборони України.

Але зміни у поглядах на сучасне застосування Збройних Сил, визначення проблем удосконалення процесу виховання, посилення гуманітарної складової військової діяльності внесли свої корективи у цей процес.

Після звільнення з лав ЗС України наказом МО України від 12 травня 2003 р. №125 генерал-лейтенанта О. Процепка, тимчасово виконуючим обов'язки начальника Головного управління виховної роботи МО України було призначено генерал-майора Алещенка Віктора Івановича (наказ МО України від 25 травня 2003 р. №197).

У цей період, поряд із загальною тенденцією трансформації армії, суттєвого значення набули проблеми врахування людського фактора та посилення гуманітарної складової військової діяльності.

З ініціативи Міністра оборони України Є. Марчука та першого заступника Міністра оборони з гуманітарної політики та у зв'язках з Верховною Радою України В. Гошовської, задля посилення (на їхню думку) гуманітарної складової військової служби та забезпечення подальшої гуманізації військової освіти і науки, Президент України видав розпорядження від 25 жовтня 2003 року №338/2003-рп “Про заходи щодо реформування гуманітарної сфери Збройних Сил України”, згідно з вимогами якого передбачалося скасування інституту заступників командирів (начальників) з виховної роботи та введення посад органів з гуманітарних питань з відповідними структурними підрозділами. Ним передбачалося:

Генерал-майор АЛЕЩЕНКО В.І.

1. Кабінету Міністрів України:

а) вирішити до 1 лютого 2004 року питання щодо утворення:

Військового гуманітарного університету на базі гуманітарного факультету Національної академії оборони України;

Науково-дослідного інституту гуманітарних проблем у складі Військового гуманітарного університету на базі Науково-дослідного центру гуманітарних проблем ЗС України Центрального науково-дослідного інституту Збройних Сил;

б) заснувати науковий журнал “Гуманітарний вісник ЗС України” Військового гуманітарного університету.

2. Міністерству оборони України:

а) подати до 15 грудня 2003 року проект Концепції гуманітарного та соціального розвитку в ЗС України;

б) утворити Департамент гуманітарного та соціального розвитку МО України і Головне управління з гуманітарних питань Генерального штабу ЗС України на базі Головного управління виховної роботи МО України;

в) скасувати до 25 грудня 2003 року інститут заступників головнокомандувачів, командувачів та командирів (начальників) з виховної роботи усіх рівнів у ЗС України та ввести посади з відповідними структурними підрозділами з гуманітарних питань.

У МО України було опрацьовано Концепцію гуманітарного та соціального розвитку у ЗС України, яка була затверджена Указом Президента України.

Наказом МО України від 13 грудня 2003 року №438 “Про введення посад та структурних підрозділів з гуманітарних питань у ЗС України” були затверджені загальні структури органів з гуманітарних питань, а директивою МО України від 22 березня 2004 року № Д-115/1/04 був визначений порядок введення їх у військах (силах) у 2004 році.

Для реалізації вимог Президента України та вдосконалення системи соціально-психологічного забезпечення життєдіяльності військ (сил) тимчасово виконуючий обов’язки першого заступника начальника ГУВР МО України полковник О. Копаниця подав на розгляд В. Гошовському доповідну записку щодо створення Соціально-психологічної служби ЗС України.

У записці зазначалося, що процеси глобалізації політичних, соціально-економічних, технологічних та інформаційних змін, а також прискорення реформування ЗС України поряд з вирішенням багатьох важливих завдань у діяльності органів військового управління, висувають на перший план врахування людського чинника, з його психологічною структурою, мотивацією, моральністю, інтелектом, з його проблемами в цілому.

Наприклад, запроваджена тоді система атестації офіцерського складу в ЗС України, що включала 41 параметр, не була підкріплена соціально-психологічним інструментарієм та не давала можливості об’єктивно оцінити їх професійні, морально-ділові та психологічні якості, а відповідно їх

професійну придатність і визначення перспектив проходження військової служби.

Все це обумовлювало необхідність переходу до якісної нової системи діяльності органів військового управління щодо впровадження соціально-психологічних механізмів у загальній системі реалізації гуманітарної політики держави у ЗС України.

Таким видом діяльності могла бути соціально-психологічна робота у ЗС України, яка б являла собою систему узгоджених, цілеспрямованих соціально-психологічних, соціологічних та медичних заходів, що спрямовані на досягнення високої бойової та мобілізаційної готовності, підвищення ефективності службової діяльності особового складу, забезпечення позитивного морально-психологічного стану та соціально-психологічної стабільності військовослужбовців, членів їх сімей та цивільного персоналу ЗС України в інтересах виконання завдань військової служби, як у мирний, так і у воєнний час.

Генерал-майор КОПАНИЦЯ О.В.

Відповідно до Директиви № Д-115/1/02 від 5 лютого 2004 року, 30 квітня 2004 року було сформоване Головне управління з гуманітарних питань та соціального захисту ЗС України Генерального штабу ЗС України.

Наказом МО України від 7 травня 2004 року генерал-майора Копаницю Олександра Васильовича було призначено начальником Головного управління з гуманітарних питань та соціального захисту ЗС України – заступником начальника Генерального штабу ЗС України. З 2005 року всі органи військового управління видів ЗС України, оперативних командувань, з'єднань та їм рівних, військових частин, ВВНЗ були переведені на штати органів з гуманітарних питань.

Зазнала трансформації і система підготовки кадрів виховної роботи. Відповідно до Указу Президента України від 23 грудня 2004 року №1521/2004 гуманітарний факультет Національної академії оборони України перейменовано у факультет підготовки фахівців з гуманітарних питань.

У 2005 році, в порівнянні з попередніми роками, покращилося інформаційне забезпечення особового складу ЗС України. Цьому сприяло збільшення тиражів центральних і регіональних військових ЗМІ. Так, тираж журналу "Військо України" був збільшений з 750 до 4,5 тис. примірників, газети "Народна армія" – з 3-4 тис. до 10-12 тис. примірників. Регіональні газети збільшили тираж у 1,5-2 рази.

27 грудня 2005 року Указом Президента України №1862-25т/2005 було затверджено та введено в дію Державну програму розвитку ЗС України на 2006–2011 роки, де передбачалося визначення нових цілей застосування та основних завдань Збройних Сил України з урахуванням нових викликів і загроз у сфері безпеки.

У програмі було визначено основні напрями роботи в гуманітарній та соціальній сферах у ЗС України: соціально-психологічний супровід військової служби; морально-психологічне забезпечення підготовки та застосування військ (сил); військово-патріотичне виховання.

На жаль, слід визнати, що позитивні зрушення в діяльності структур виховної роботи не отримали належної оцінки серед керівництва тодішнього МО України. Інституційне вдосконалення гуманітарних структур попереднім керівництвом військового відомства було припинено.

За ініціативою Міністра оборони України А. Гриценка з лютого 2005 року розглядалося питання скасування діяльності органів з гуманітарних питань. За його дорученням роботу очолив перший заступник Міністра оборони Л. Поляков.

19 липня 2005 року Міністром оборони України були затверджені абсолютно необґрунтовані пропозиції першого заступника Міністра оборони України Л. Полякова щодо скасування інституту заступників командирів з гуманітарних питань.

Був зроблений висновок про доцільність скасування у ЗС України інституту заступників командирів з виховної роботи, а також розформування Головного управління з гуманітарних питань та соціального захисту Генерального штабу ЗС України.

Після неодноразового доопрацювання 20 вересня 2005 року начальник Генерального штабу – Головнокомандувач ЗС України надав

Міністру оборони України пропозиції стосовно реформування структур з гуманітарних питань у ЗС України. У пропозиціях було запропоновано залишити органи з гуманітарних питань в існуючій структурі та підпорядкованості до 2008 року. Пропозиції не були прийняті.

На виконання доручення МО України від 11.10.2005 року №220/2/153 офіцерами Департаменту гуманітарної політики МО України, Науково-дослідного центру гуманітарних проблем та експертами з числа генералів і офіцерів різних видів ЗС України в період з 26 до 31 жовтня 2005 року була проведена експертна оцінка ефективності гуманітарного та соціального забезпечення життєдіяльності ЗС України. Аналіз результатів експертної оцінки в цілому свідчив про необхідність функціонування у ЗС України органів з гуманітарних питань, які відіграють важливу роль в організації морально-психологічного забезпечення з особовим складом та надають суттєву допомогу командирам (начальникам) у покращенні морально-психологічного стану військ (сил).

З 1 червня 2006 року Головне управління з гуманітарних питань та соціального захисту ЗС України було розформоване та введене управління до складу Головного управління особового складу Генерального Штабу ЗС України. Відповідні трансформації відбулися на рівні видів ЗС України, оперативних командувань, армійських корпусів.

Крім того, у цей же період, всупереч вимогам Указу Президента України та його розпорядження, якими у Збройних Силах було утворено потужну вертикаль структур з гуманітарних питань, було скасовано посади заступників командувачів видів Збройних Сил, оперативних командувань, корпусів, обласних військових комісаріатів з гуманітарних питань.

Так, наказом МО України в обласних військових комісаріатах були виключені зі штатів відділення з гуманітарних питань; директивою МО України від 7 березня 2005 року передбачалося до 31 травня 2006 року ввести до складу Головного управління особового складу структурні підрозділи Головного управління з гуманітарних питань та соціального захисту ЗС України, яке розформовується; а директивою від 30 грудня 2005 року аналогічні заходи визначено провести до 30 червня 2006 року у видах

Збройних Сил, оперативних командуваннях, об'єднаннях, з'єднаннях та ВВНЗ. Все це стало підґрунтям істотного зниження не тільки їх ролі та статусу, а й радикального послаблення морально-психологічного впливу на війська та органи управління.

Таким чином, вершина гуманітарної “вертикалі” у війську, якому властива лінійна система управління, була зруйнована. Такі дії не могли не вплинути на процеси керованості діяльністю суб'єктів середньої і нижньої ланок, особливо з точки зору дезорганізації їхніх зусиль.

Аналіз стану гуманітарного забезпечення у ЗС України свідчив про те, що залишились проблеми щодо його нормативно-правового врегулювання, а також у частині організаційно-штатних структур, підпорядкуванні та відповідності посадових осіб, призначених в ланці корпус – вид ЗС України – Генеральний штаб ЗС України, вимогам до керівництва управліннями особового складу, яким були підпорядковані підрозділи з гуманітарного забезпечення.

Незважаючи на прийняті рішення, робота щодо визначення шляхів поліпшення стану гуманітарного забезпечення та роботи з особовим складом у ЗС України продовжувалася. На одній з нарад колишній Міністр оборони, а на той час начальник Національної академії ЗС України генерал армії України В. Радецький обґрунтовано та відверто заявив, що скорочувати органи з гуманітарних питань потреби не існує, проблема надумана тими, хто не знає або ж не хоче знати армійське життя в усіх його проявах.

31 серпня 2007 року, відповідно до оновленої оргштатної структури Національної академії оборони України, затвердженої Міністром оборони України 18 липня 2006 року, факультет підготовки фахівців з гуманітарних питань перетворено у кафедру суспільних наук.

Непродумане реформування структур, основним завданням яких було здійснювати морально-психологічний вплив на особовий склад військ (сил), не дало позитивних результатів; заходи, як правило, були непослідовними, половинчастими, науково не обґрунтованими та підганялися під персональне бачення цих проблем окремими керівниками військового відомства.

Щоб зрозуміти подібні дії керівництва МО України, необхідно звертати увагу на особисту позицію тогочасного Міністра оборони А. Гриценка, висловлену в інтерв'ю газеті "День". Вже після свого усунення від керівництва Міністерством оборони, він заявив про те, що не дозволив би знову відновити численну та неефективну вертикаль замполітів, офіцери гуманітарного профілю і надалі залишалися б у відділах (управліннях) по роботі з особовим складом. Слова досить красномовні. Вони чітко свідчать про нерозуміння військовим керівником високого рангу місця та ролі виховання особового складу у житті ЗС України.

Оперуючи вищенаведеними фактами, необхідно зазначити, що досить низький рівень професійної компетентності командирів (начальників) до виховання особового складу ЗС України тоді і зараз закладений у самій системі підготовки командних кадрів, де навчання роботі з людьми розглядається як щось другорядне.

Саме в цей період процес так званого "реформування" гуманітарних структур фактично призвів до їх знецінення, втрати роками напрацьованого кадрового та інтелектуального потенціалу.

Практика показала поспішність та помилковість рішень, прийнятих протягом 2003–2006 років, що суттєво підсилювалися неналежним фінансуванням, яке залишалося найнижчим серед європейських держав та не забезпечувало розв'язання існуючих проблем ЗС України. Про рівень тогочасного ставлення у ЗС України до гуманітарної проблематики яскраво свідчить те, що у шкалі пріоритетності витрати на її реалізацію займають найнижчий рівень. Питома вага цих витрат в оборонному бюджеті становила: у 2003 році – 0,56%, у 2004 – 0,58%, у 2005 – 0,76%, у 2006 – 0,70%. Як і в попередні роки, рівень фінансування у 2007–2008 рр. навіть мінімальною мірою не забезпечував реалізацію тих завдань гуманітарного спрямування, що були визначені в наказах і директивах Міністра оборони України.

Не найкращим чином виглядав і стан інфраструктури гуманітарної сфери ЗС України. Так, на той час біля 85% гарнізонних будинків офіцерів потребували капітального або поточного ремонту, а у Сухопутних військах ЗС України до 73% клубів військових частин – капітального ремонту. Найбільшої гостроти такий стан справ набув у віддалених гарнізонах.

Бібліотечний фонд морально застарів, з 241 існуючих у ЗС України бібліотек лише близько 10% книг було надруковано державною мовою. Видання, що були видані за роки незалежності України, становили 8%. Централізоване поповнення бібліотечного фонду практично не здійснювалось.

Аналіз обставин та ситуації, яка склалася в ході розвитку Збройних Сил, поставили на порядок денний питання кардинальної зміни структур та їх завдань щодо вирішення проблем гуманітарного і соціального розвитку. У зв'язку з цим, відповідно до Указу Президента України, вимагалось вжити

заходів щодо посилення гуманітарної складової військової служби у ЗС України, забезпечивши відновлення науково-дослідних установ гуманітарного профілю, самостійних структур з гуманітарних питань в органах військового управління всіх рівнів, у вищих військових навчальних закладах, військових комісаріатах для організації виховної роботи з особовим складом, впровадження військових національно-історичних традицій.

На виконання Указу Президента України – Верховного головнокомандувача ЗС України від 4.03.2008 року № 196/2008 “Про

невідкладні заходи щодо забезпечення розвитку ЗС України”, після проведення ряду протокольних нарад з опрацювання питань удосконалення системи гуманітарного та соціального розвитку в ЗС України в МО України 5 та 14 травня 2008 року під керівництвом заступника Міністра оборони України В. Діброви, Міністр оборони Ю. Єхануров прийняв рішення про створення (відновлення) структур виховної та соціально- психологічної роботи.

5. Реформування виховних структур у 2008 – 2014 роках

На виконання вимог директиви МО України від 14.06.2008 року 5 вересня 2008 року було сформовано Головне управління виховної та соціально-психологічної роботи ЗС України на основі кадрів Головного управління особового складу Генерального Штабу ЗС України, яке очолив генерал-майор О. Копаниця.

Із введенням в дію наказу Міністра оборони України від 6 червня 2008 року №244 була відновлена самостійна управлінська вертикаль структур виховної та соціально-психологічної роботи, розпочалось інтенсивне вдосконалення (відновлення) нормативно-правової бази їх практичної діяльності.

У Положенні про Головне управління виховної та соціально-психологічної роботи ЗС України, затверджене наказом начальника Генерального штабу – Головнокомандувачем ЗС України, визначалось місце Головного управління виховної та соціально-психологічної роботи ЗС України в системі органів військового управління, його призначення, основні функції та завдання.

Структурно до складу ГУ ВСПР ЗС України увійшли: соціально-психологічне управління, управління пропаганди та військово-патріотичного виховання, фінансово-економічна служба, служба технічних засобів виховання і поліграфії та адміністративна група. Штат ГУ ВСПР на вересень 2008 року зазначено в табл. 2.

Таблиця 2

Штат ГУ ВСПР ЗС України станом на вересень 2008 року

№ з/п	Підрозділи	Всього	Генерали	Офіцери	Службовці
1.	Командування	3	1	2	
2.	Соціально-психологічне управління	17		14	3
3.	Управління пропаганди та ВПВ	12		11	1
4.	Служба ТЗВ та поліграфії	5		3	2
5.	Фінансово-економічна служба	2		2	
6.	Адміністративна група	3		2	1
	Всього за ГУВСПР	42	1	34	7

3 жовтня 2008 року наказом начальника Генерального штабу – Головнокомандувача ЗС України від 19 вересня 2008 року №99 Головному

управлінню передали у безпосереднє підпорядкування Соціально-психологічний центр ЗС України, Центральну базу технічних засобів та поліграфії, 273 склади технічних засобів виховання та 1, 11, 40 гарнізонні будинки офіцерів.

Упродовж вересня-жовтня 2008 року створюються управління з виховної та соціально-психологічної роботи у складі Командувань видів ЗС України, до складу яких входять відділи: морально-психологічного забезпечення; аналізу та виховної профілактики правопорушень; інформаційно-пропагандистського забезпечення, культури та традицій, а також відділення військово-соціальної роботи. Проте на відміну від попередніх структур їх начальники вже не мають статусу заступника командувача виду Збройних Сил.

За нових суспільно-політичних та соціально-економічних умов, реформування структур виховної та соціально-психологічної роботи набуло важливого значення. Розпочалося удосконалення нормотворчої бази.

Постала проблема опрацювання рекомендацій щодо організації ефективного професійно-психологічного відбору особового складу – строковика і контрактника, кандидата до вступу у ВВНЗ, резервіста і майбутнього воїна-миротворця.

Окремої уваги вимагало до себе питання удосконалення методичної бази для роботи командирів (начальників) з підлеглими.

З 2008 до 2012 року Головним управлінням виховної та соціально-психологічної роботи підготовлено накази МО України та начальника Генерального штабу – Головнокомандувача ЗС України, які стосувалися: професійно-психологічного відбору особового складу для проходження військової служби за контрактом та навчання у ВВНЗ; створення єдиної системи соціально-психологічних досліджень у ЗС України, встановлення Дня спеціаліста військово-соціального управління ЗС України, організації правової підготовки та роботи клубів, реагування військової громадськості на порушення військової дисципліни і правопорядку офіцерським складом; крім того, затверджено Кодекс сержанта ЗС України тощо.

Розпочалися позитивні зрушення як у системі підготовки фахівців для структур виховної та соціально-психологічної роботи ЗС України, так і у сфері наукових досліджень соціальних та гуманітарних проблем.

22 серпня 2008 року згідно з директивою МО України від 16 липня 2008 року в Національній академії оборони України кафедру суспільних наук трансформовано в гуманітарний факультет.

Згодом для поліпшення підготовки фахівців з організації виховної роботи з особовим складом, упровадження військових національно-історичних традицій, на базі гуманітарного факультету створено гуманітарний інститут Національного університету оборони України.

Позитивні зміни, які відбулися у структурі органів ВСПР призвели до активізації їх діяльності. Зросла кількість та якість заходів виховного характеру, що проводились у ЗС України офіцерами структур ВСПР.

Здійснювалось розроблення та постачання у війська (сили) сучасних зразків технічних засобів виховання, які, під час проведення навчань засвідчили свою ефективність. До військових частин надійшло 9 машин ПКВС, 310 одиниць технічних засобів виховання та 33 тисячі примірників друкованої продукції.

У 2008 році структурним підрозділом ГУ ВСПР ЗС України стала служба технічних засобів виховання і поліграфії. У зв'язку з розформуванням у 2004-2006 роках відділень ТЗВ і П оперативних командувань і баз (складів) культурно-просвітительського майна, служба ТЗВ і П ГУ ВСПР залишилася єдиною постачальною структурою військ (сил) технічними засобами виховання та іншим культурно-просвітницьким майном.

Подальшого розвитку набула співпраця Міністерства оборони з українськими церквами та релігійними організаціями для задоволення релігійних потреб військовослужбовців, духовного, морального, патріотичного виховання. У березні 2009 року було створено Раду у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони, а в квітні обрано її голову – архієпископа Львівського і Галицького Української Православної Церкви (Московського патріархату) Августина. В той же час, це демонструвало те, як давно і як глибоко у структури МО України були асимільовані російські агенти впливу.

У 2010 році отримала високу оцінку Президента України діяльність колективу Центрального музею ЗС України. Як одному з провідних культурно-освітніх та науково-дослідних закладів, Указом Президента України, музею надано статус Національного. Наказом МО України від 16.07.2010 року його назву було змінено на Національний військово-історичний музей України.

Одним з головних досягнень ГУ ВСПР ЗС України в 2010 році стало опрацювання проєкту Указу Президента України "Питання шефства над ЗС України" та відновлення шефства над військовими частинами, ВВНЗ, установами та організаціями Збройних Сил з метою сприяння вирішенню питань підвищення престижу військової служби, соціально-побутових і культурних потреб військовослужбовців.

ГУ ВСПР ЗС України продовжувало системне впровадження військово-патріотичного виховання в повсякденну діяльність військ (сил), забезпечувалась координація зусиль та єдність поглядів органів військового управління.

Комплексна реалізація заходів, спрямованих на індивідуальну роботу з військовослужбовцями, підвищення мотивації до військової служби, забезпечення військово-патріотичного виховання, сприяло збереженню військових кадрів.

У 2011 році підготовка фахівців для структур виховної та соціально-психологічної роботи проводилася у трьох провідних ВВНЗ ЗС України, а саме: Гуманітарний інститут Національного університету оборони України,

Військовий інститут Національного університету ім. Тараса Шевченка, Академія Сухопутних військ ім. Петра Сагайдачного.

Діяльність ГУ ВСПР ЗС України у 2011 році була зосереджена на впровадженні затверджених начальником Генерального штабу – Головнокомандувачем ЗС України системи роботи керівного складу ЗС України щодо зміцнення військової дисципліни та правопорядку, системи роботи керівного складу щодо зміцнення військової дисципліни серед офіцерського складу, системи роботи органів військового управління, командирів (начальників) щодо зміцнення військової дисципліни серед військовослужбовців військової служби за контрактом.

У 2012 році прийнято рішення про трансформацію органів виховної та соціально-психологічної роботи в органи по роботі з особовим складом. У грудні цього ж року було ліквідовано Головне управління виховної та соціально-психологічної роботи у ЗС України. Замість нього було створене Головне управління по роботі з особовим складом ЗС України. 16.11.2012 року начальником Головного управління по роботі з особовим складом ЗС України було призначено генерал-майора Чубенка Івана Миколайовича.

У 2013 році розпочалося введення посад по роботі з особовим складом.

Загалом перехід до нової структури був неорганізованим. Так, в одних військових частинах посади заступників з виховної роботи скоротили, ввівши натомість посади заступника командира по роботі з особовим

складом, в інших же частинах все залишилось без змін. У деяких військових частинах офіцери відділів та відділень з виховної роботи були підпорядковані і включені до штату кадрових органів, завдання яких кардинально різнилися. Введення посад заступників командирів рот, батальйонів (дивізіонів), бригад по роботі з особовим складом потребувало внесення змін у статuti ЗС України. Залишалось неузгодженим нормативно-правове забезпечення роботи з особовим складом. Незважаючи на перманентне реформування структур пороботі з особовим складом, зміст їх діяльності майже не змінювався, проблеми і недоліки залишались.

Загалом, за час реформування системи морально-психологічного впливу у 2008–2014 рр. безпосередні його організатори показали свою спроможність виконувати завдання за призначенням, позитивно впливати на стан військової дисципліни, забезпечувати керованість соціальними процесами у військах. За цей період були визначені основні напрями діяльності відповідних структур, зокрема, забезпечення неухильного дотримання конституційних прав, свобод і гарантій для самореалізації особистості; впровадження державницької за духом та змістом ідеології у Збройних Силах України, пропаганда національної культури і духовності,

Генерал-майор ЧУБЕНКО І.М.

утвердження української мови; формування в особового складу військ (сил) української самосвідомості та патріотизму, сприяння розвитку національно-історичних традицій, військових ритуалів; організація соціально-психологічного супроводу життєдіяльності особового складу, членів їхніх сімей, працівників ЗС України; організація соціологічного забезпечення прийняття адміністративних рішень, що мають соціальне підґрунтя або впливають на соціальний статус людини тощо.

Однак психологічна складова в цей період, незважаючи на підготовку кадрів психологів, не набула сталого розвитку та не знайшла суттєвого віддзеркалення у відповідних на той час структурах по роботі з особовим складом.

6. Становлення та розвиток системи підготовки фахівців військово-соціального управління у 1991 – 2014 роках

Питання підготовки кадрів для виховних структур завжди стояло гостро. У 1991 році в ЗС України були відсутні органи управління підготовкою військових фахівців. Не існувало державних стандартів військової освіти, а наявні нормативно-правова база, навчально-методичні документи та матеріали не відповідали новим підходам до підготовки спеціалістів різних

освітньо-кваліфікаційних рівнів. Крім того, вищезазначені питання суттєво ускладнювали різка зміна ідеологічних засад та фінансова скрута.

Виходячи з вищезазначеного, у 1992 році була розроблена “Концепція системи військової освіти у ЗС України” та видані директива і наказ МО України. Вони, на той час, стали програмою діяльності органів управління військовою освітою та військових навчальних закладів. На основі цих документів було прийнято ряд принципових організаційних рішень з питань розбудови системи гуманітарної військової освіти в Україні.

Система підготовки офіцерських кадрів для структур СПС була започаткована в серпні 1992 р. На базі 10-х Вищих центральних курсів у м. Києві був тимчасово створений Науково–дослідний і методичний центр (НДМЦ) СПС ЗС України. На НДМЦ СПС покладалися завдання перепідготовки та підвищення кваліфікації офіцерів ротної і батальйонної ланки з терміном навчання три місяці, проведення прикладних і оперативних соціально-психологічних досліджень та підготовки методичних посібників для заступників командирів по роботі з особовим складом. Були сформовані кафедри: історії і культури України, психології військової діяльності,

гуманітарної підготовки і права, соціології і методики управління соціальними процесами, військової підготовки, які комплектувалися висококваліфікованими викладачами. Створення НДМЦ дозволило лише у 1992-1993 роках підготувати 950 офіцерів за програмою методистів-організаторів ротного рівня. Усього за період з 1992–1995 роки у НДМЦ пройшли перепідготовку 2427 офіцерів. В НДМЦ відпрацьовувались методичні посібники для практичної роботи з особовим складом.

У 1995 році відбувся останній випуск офіцерів з військово-політичних училищ. В період 1992-1996 років на первинні посади у виховних структурах було призначено 2500 випускників колишніх військово-політичних училищ, із них 2103 випускники училищ, що були розташовані на території України та 397 випускників училищ країн СНД. За цей період на укомплектування органів виховної роботи прибуло і 172 випускники Гуманітарної академії ЗС російської федерації, чого було явно замало.

З огляду на це було запропоновано:

готувати спеціалістів первинної ланки для ВСПР на одному з факультетів Львівського училища, де була відповідна навчально-матеріальна база та науковий і викладацький потенціал;

набирати відповідну кількість курсантів і готувати їх у видових училищах, посиливши кафедри гуманітарного спрямування;

залишити “стару” систему підбору спеціалістів із числа молодших офіцерів і готувати їх на первинні посади через курсову підготовку (НДМЦ).

ГУВР віддавало перевагу першому варіанту, однак Міністр оборони виступив за третій варіант. У подальшому Міністр оборони України генерал армії Радецький В.Г., зважаючи на вагомі аргументи (в т.ч. враховуючи, що Київське вище військово-морське політичне училище, Донецьке вище військово-політичне училище інженерних військ та Сімферопольське вище військово-політичне будівельне училище підлягали розформуванню у 1995 році, а Львівське вище військово-політичне училище (загальновійськове) перепрофільовувалось для підготовки фахівців Сухопутних військ), став на бік першого варіанту.

Але призначення 25 серпня 1994 року Президентом України Л.Д. Кучмою на посаду Міністра оборони України В.М. Шмарова не дало жодної можливості здійснити задум щодо подальшого вдосконалення підготовки кадрів структур ВР. У 1995 році було припинено підготовку кадрів виховної роботи для тактичної ланки ЗС України.

Доводиться констатувати той факт, що вітчизняна вища військова школа продовжувала готувати фахівців з переважно технократичним мисленням. Кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін у ВВНЗ мали дуже низький статус, було відсутнє будь-яке методичне керівництво їх діяльністю з боку ГУВР. Головне управління виховної роботи недооцінило значення своєї участі у розробці кваліфікаційних вимог до випускників ВВНЗ.

У 1992 році був створений Київський військовий гуманітарний інститут. Невиправдано довга підготовча робота його організаційного ядра стала причиною того, що перший набір слухачів у кількості 231 офіцера було здійснено лише в 1994 р. Створення цього ВВНЗ з потужним науково-педагогічним складом для підготовки військових фахівців з виховної та соціально-психологічної роботи стало важливою віхою у розбудові системи виховної роботи.

У складі інституту діяв науковий центр (гуманітарних проблем). На той час на 13 кафедрах КВГІ працювало 157 викладачів, які мали вчений ступінь та вчене звання.

СТВОРЕННЯ КИЇВСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО ГУМАНІТАРНОГО ІНСТИТУТУ

Восени 1991 року, після проголошення незалежності України, перед військово-політичним керівництвом держави постало завдання підготовки офіцерських кадрів нового типу відповідно до нового історичного моменту державотворення України. Тож реформу почали із військової освіти – основи основ формування національного офіцерського корпусу. Цю роботу очолив начальник Управління військової освіти полковник (в подальшому генерал-майор) Юрій Прокоф'єв.

Концепцію підготовки офіцерів з виховної роботи розробляла робоча група на чолі з майбутнім начальником Київського військового гуманітарного інституту (далі – КВГІ) полковником (в подальшому генерал-майором) Стефаном Пузьком. Допомогали йому на громадських засадах його однодумці полковники А. Зельницький, В. Рябко, В. Чесноков, підполковник В. Жиленко. Саме ці люди закладали підвалини майбутньої гуманітарної освіти офіцерів молодшої армії України: від концепції інституту до змісту підготовки. На них же було покладене й комплектування інституту постійним складом.

У результаті тривалої й копіткої роботи була розроблена концепція інституту, яка пройшла експертизу на всіх рівнях і була підтримана Міністерством освіти України. Разом з полковником Андрієм Зельницьким над нею працювали ентузіасты-новатори полковники Петро Прибутко, Роман Гедз, капітан 1-го рангу Андрій Моключенко та інші.

Наповнення змісту освіти у військовому гуманітарному інституті теж було завданням не з легких, адже вимагалось забезпечити його зв'язок з програмами цивільних навчальних закладів, а також відповідність рівню розвитку військового мистецтва та іншим вимогам того часу.

До програм підготовки слухачів інституту було включено гуманітарні науки, насамперед українська культура, право, історія народу, держави та армії, філософія. Відсутність власних фахівців з історії України та її Збройних Сил, психології, соціології, педагогіки, української мови та літератури було вдало компенсовано організацією тісної взаємодії з Інститутом психології імені Г.С. Костюка НАПН України, Київським національним університетом імені Тараса Шевченка, Інститутом соціології НАН України, Інститутом філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, Національним технічним університетом України “Київський політехнічний інститут” імені Ігоря Сікорського та іншими закладами вищої освіти.

Полковник ПУЗЬКО С.П.
(1992 - 1996)

У першій половині 1994 року Управління військової освіти Міністерства оборони України у взаємодії з Головним управлінням виховної роботи Міністерства оборони України завершили формування Київського військового гуманітарного інституту.

Начальником інституту закономірно був призначений полковник Стефан Пузько, заступником начальника інституту з навчальної і наукової роботи полковник Андрій Зельницький, начальником соціально-психологічної служби – заступником начальника інституту полковник Петро Прибутко, начальником військово-адміністративної служби – заступником начальника інституту призначений полковник Валерій Джурін, заступником начальника інституту з матеріально-технічного забезпечення полковник Роман Гедза. Навчальний відділ інституту очолив капітан I рангу Андрій Моключенко, кандидат історичних наук, доцент.

До складу інституту увійшли три факультети: соціально-психологічний, військово-педагогічний та факультет підвищення кваліфікації. Але набір слухачів у перші роки здійснювався лише на соціально-психологічний факультет.

Завдяки продуманій і активній пошуковій роботі, перш за все Андрія Зельницького, інститут швидко поповнювався науково-педагогічними та науковими працівниками.

Одним із перших керівників структурних підрозділів було призначено кандидата філософських наук, доцента полковника Олександра Мірошніченка, який очолив кафедру соціальної та військової психології факультету (соціально-педагогічного). Прийнявши справи, він у короткий термін укомплектував кафедру високопрофесійними викладачами, які на

той час представляли провідні столичні заклади вищої освіти та академічні наукові установи.

Кафедру загальної та військової соціології цього ж факультету очолив кандидат історичних наук, професор полковник Григорій Кривошея. Григорій Петрович зумів поєднати досвід військових і цивільних соціологів, а після переформування кафедри на кафедру військової соціології (та журналістики) у 1998 році – ще й журналістів.

Кафедра оперативно-технічної підготовки на факультеті була найбільшою за кількістю науково-педагогічних працівників. Тут працювали офіцери, які мали досвід ведення бойових дій у Афганістані, брали участь у миротворчих операціях, успішно виконували навчально-бойові завдання на теренах України. Її очолював полковник Микола Гончарук, кандидат військових наук, доцент. Він прибув до інституту із кафедри оперативного мистецтва Академії ЗС України і зробив вагомий внесок у навчання слухачів сучасним методам боротьби та застосування зброї.

Пізніше в інституті була створена кафедра соціально-педагогічна, яку очолив кандидат історичних наук, доцент полковник Микола Бабенко, прийшовши на цю посаду з заступника начальника кафедри загальної та військової соціології. В короткий термін, оскільки так вимагало життя, Микола Сергійович об'єднав навколо себе однодумців, фахівців які мали на той час досвід освітнянської та військової практики, організації виховної роботи у бойових умовах.

Одне із найбільш важливих завдань – дослідження і викладання історичних передумов української державності – здійснювалося на кафедрі історії України та її Збройних Сил під керівництвом капітана I рангу Олександра Павленка.

Соціально-економічний та гуманітарний блок підготовки слухачів інституту здійснювали загальноінститутські кафедри філософії, військової педагогіки та культури, воєнної політології та права, економіки та менеджменту, а також українознавства, загальної та практичної психології, соціальної та військової психології, іноземних мов, фізичної культури та спорту.

Керівництвом Головного управління виховної роботи МО України було ухвалене рішення, що в перші роки діяльності інститут буде здійснювати набір і підготовку лише на соціально-психологічному факультеті.

Перший набір відбувався у Яворівському навчальному центрі. 11 серпня 1994 року 226 абітурієнтів, які успішно здолали відбіркові та конкурсні

Полковник МІРОШНІЧЕНКО О.І.
кандидат філософських наук, доцент

бар'єри, наказом МО України були зараховані слухачами соціально-психологічного факультету КВГІ.

З вересня 1994 року, на базі новоствореного закладу розпочали підготовку офіцерів гуманітарного профілю оперативно-тактичного рівня за спеціальностями: “Практична психологія”, “Прикладна соціологія”, “Журналістика”, “Історія України” та спеціалізаціями: “Організація виховної роботи у військах”, “Соціальна та військова психологія”, “Військова соціологія”, “Військова журналістика”, “Історія України та її Збройних Сил”.

У жовтні 1994 року Головне управління виховної роботи МО України змінило назву соціально-психологічного факультету на факультет виховної та соціально-психологічної роботи.

Другий набір також відбувався в Яворівському навчальному центрі. За два тижні було відібрано та наказом Міністра оборони України зараховано на навчання до Київського військового гуманітарного інституту 239 слухачів.

У 1995 році керівництвом МО України було прийнято рішення щодо переїзду інституту на Печерськ, в приміщення, які раніше належали Науково-дослідному і методичному центру Головного управління виховної роботи МО України.

На новому місці інститут немов здобув додаткові крила для злету. Практично не було тижня, щоб в інститутському клубі не відбувались широкомасштабні заходи. Найбільш активно працювали кафедри загальної та практичної психології, українознавства та науково-дослідного і методичного центру. За їх ініціативи відбувались всеукраїнські та міжнародні науково-методичні конференції. На заходи прибували науковці та знані працівники освіти з різних куточків нашої Батьківщини і країн світу. Слухачі залучалися до підготовки і проведення цих заходів, виступали з

науковими доповідями. Матеріали конференцій швидко опрацьовувалися і друкувалися в інститутській типографії. Пізніше на базі КВГІ було створене Товариство конфліктологів України, яке очолив професор, кандидат філософських наук Андрій Гірник.

Розвивалися й міжнародні зв'язки інституту. Для обміну досвідом сюди досить часто навідувалися делегації військовиків США, Канади, Німеччини та інших країн НАТО. Сім днів майорів прапор України в німецькому містечку Кобленц на території Центру внутрішнього управління Бундесверу на честь перебування групи слухачів КВГІ під керівництвом професора Андрія Зельницького в Німеччині.

Кафедра українознавства започаткувала проведення занять у місцях бойової слави українського козацтва та війська, де слухачі долучалися до національних цінностей і святинь, збагачувалися новими знаннями, формували високі почуття патріотизму, любові до Батьківщини.

Редакторський колектив КВГІ під керівництвом Андрія Зельницького розпочав випуск газети "Відомості", а пізніше – і журналу "Звитяга". В них день за днем розкривалась діяльність всього колективу інституту з підготовки офіцерів нової генерації.

Весною 1996 року в інституті відбулись значні і знакові зміни. Керівник інституту Стефан Пузько, якому на той час було присвоєно військове звання генерал-майора, звільнився з лав ЗС України. Новим начальником інституту було призначено полковника Леонтія Ріпу.

1997 рік запам'ятався колективу КВГІ проведенням кількох Міжнародних науково-практичних конференцій. Найбільший вплив мала конференція під назвою: "Християнська любов і військовий обов'язок". Проходила вона за ініціативи начальника Наукового центру з гуманітарних проблем інституту полковника Сергія Лисенка і вирізнялися низкою особливостей. До КВГІ завітали делегації найбільш впливових церков України на чолі з їх предстоятелями: Української православної церкви, Української православної церкви Київського патріархату, Української Автокефальної Православної церкви, Української греко-католицької церкви, Львівської Митрополії Римо-Католицької церкви. В роботі зазначених конференцій брали участь представники християнських церков багатьох країн світу, а також капелани військових формувань США, Великої Британії, Німеччини, Італії, Польщі. Під час проведення цих заходів інститут відвідали керівництво ЗС України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства з надзвичайних ситуацій України, багатьох відомств, установ і

Генерал-майор РПА Л.А.
(1996 - 2005)

навчальних закладів. Київський військовий гуманітарний інститут на весь світ заявив про себе, як потужний навчальний заклад.

Другий випуск, що закономірно, був не такий масштабний як перший, але не менше важливий. Слухачів і колектив Київського військового гуманітарного інституту з цією подією привітали Міністр оборони України, начальник ГУВР МО України та чисельні гості. Але урочистості з нагоди другого випуску слухачів КВГІ засмутило повідомлення із ГУВО Міністерства оборони України. В ньому вказувалося, що на виконання рішення Кабінету міністрів України Київський військовий гуманітарний інститут має передати займані приміщення та територію для розміщення полку охорони Президента України.

Інститут мав передислокуватися до військового містечка, де раніше розміщувалась школа молодших спеціалістів, по вулиці Росошанській, Дарницького району міста Києва. Одночасно з підготовкою нового місця на території КВГІ проходили вступні іспити абітурієнтів четвертого набору.

Наказом Міністра оборони України факультет виховної і соціально-психологічної роботи було розділено на дві частини і створено два нові факультети: військово-педагогічний і соціально-психологічний. В 1998 році на ці факультети та факультет перепідготовки і підвищення кваліфікації (заочне навчання) відбувся набір слухачів.

З 1998 року в інституті на підставі міжнародних угод та згідно з досягнутими домовленостями розпочато підготовку військових фахівців для збройних сил Грузії.

21 серпня 1998 року інституту вручено Бойовий прапор.

Весною 1999-го року, згідно з Постановою Кабінету Міністрів України №816 та наказу МО України №240, Київський військовий гуманітарний інститут увійшов до складу Національної академії оборони України, став її

структурним підрозділом під новою назвою – Військовий гуманітарний інститут Національної академії оборони України.

Сформований раніше міцний викладацький колектив продовжив готувати кваліфікованих офіцерів-фахівців з виховної роботи для української армії. Навчання вийшло на новий рівень, а досягнення інституту – лише примножувалися.

У 2000 році гуманітарний виш отримав державну ліцензію на право провадження освітньої діяльності, пов'язаної з наданням вищої освіти на рівні кваліфікаційних вимог до спеціаліста за спеціальністю “Військове навчання і виховання”.

У 2001-2002 навчальному році інститут визнано акредитованим за IV рівнем з напрямку “Військові науки” за спеціальностями “Військово-соціальне управління” та “Інформаційно-пропагандистське забезпечення військ (сил)”.

У 2002 році спільним наказом МО України та Міністерства освіти і науки України від 12 липня 2002 року №013/014 (зі змінами) в інституті було започатковано підготовку фахівців за спеціальностями: “Військово-соціальне управління”, “Інформаційно-пропагандистське забезпечення військ (сил)”, “Педагогіка вищої школи”, “Правознавство” та спеціалізаціями: “Морально-психологічне забезпечення військ (сил)”, “Психологічна робота у військах (силах)”, “Інформаційно-пропагандистське забезпечення військ (сил)”, “Військова журналістика”, “Педагогіка вищої військової школи”, “Організація правового забезпечення військ (сил)”.

Україна вступила в третє тисячоліття з новими орієнтирами. Наші Збройні Сили активно реформувалися. Курс було взято на професіоналізацію українського війська. Постановою Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2003 року №618 та директивою Міністра оборони України від 2 грудня 2002 року № Д-115/1/011 Військовий гуманітарний інститут Національної академії оборони України переформовано у гуманітарний факультет Національної академії оборони України.

Процеси реформування не оминули сферу підготовки військових фахівців для структур з гуманітарних питань. Відповідно до Указу Президента України від 23 грудня 2004 року № 1521/2004 та розпорядження начальника Генерального штабу ЗС України від 20 січня 2005 року №322/1/271 гуманітарний факультет перейменовано у факультет підготовки фахівців з гуманітарних питань.

У вересні 2005 р. генерал-майор Леонтій Ріпа був звільнений з військової служби у запас.

З 2005 до 2007 року факультет очолював бойовий офіцер, учасник бойових дій на території Республіки Афганістан кавалер двох орденів Червоної Зірки полковник Василь Стасюк. Він згуртував навколо себе висококваліфікований та дружний колектив.

Багато науково-методичних розробок на допомогу слухачам видали співробітники Науково-дослідного відділу (гуманітарних проблем) військового будівництва України Наукового центру гуманітарних проблем інституту, яким з 1998 року керував полковник Володимир Бережинський.

З набуттям чинності наказом МО України від 6 червня 2008 року №244 “Про введення посад та структурних підрозділів з виховної та соціально-психологічної роботи у ЗС України” відновлена самостійна управлінська вертикаль органів виховної та соціально-психологічної роботи. Відповідно, розпочалися зрушення і в системі підготовки фахівців для структур виховної та соціально-психологічної роботи. Згідно з наказами начальника Національної академії оборони України від 30 травня 2008 року №122 “Про організацію роботи щодо створення гуманітарного факультету Національної академії оборони України” і від 14 липня 2008 року №155 “Про розформування кафедри суспільних наук та формування структурних підрозділів гуманітарного факультету Національної академії оборони України” кафедру суспільних наук трансформовано в гуманітарний факультет.

Полковник СТАСЮК В.В.
(2005-2007)

доктор психологічних наук, професор

Начальником факультету був призначений кандидат технічних наук, доцент полковник Вадим Марценківський. У складі факультету було сформовано кафедру морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил), кафедру військової педагогіки та психології, кафедру воєнної історії, кафедру філософії. До складу факультету також увійшли кафедра економіки та фінансового забезпечення і кафедра правового забезпечення.

Кафедра морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил) готувала фахівців для органів виховної і соціально-психологічної роботи, військових журналістів і була випусковою з підготовки фахівців за спеціальностями “Військово-соціальне управління” та “Інформаційно-пропагандистське забезпечення військ (сил) та ідеологічна робота у військах”.

Кафедра військової педагогіки та психології була випусковою за спеціальністю “Педагогіка вищої школи”, а необхідність створення кафедри філософії була обумовлена здійсненням підготовки кандидатів наук та прийомом кандидатського іспиту з філософії.

Указом Президента України від 30 грудня 2008 року №1217/2008 “Про Національний університет оборони України”, Постановою Кабінету Міністрів України від 17 грудня 2008 року №1089 “Про реорганізацію Національної академії оборони України”, наказом МО України від 28 січня 2009 року №39 “Про заходи щодо реорганізації Національної академії оборони України” на базі гуманітарного факультету створено гуманітарний інститут Національного університету оборони України, який успішно функціонує й дотепер. Тоді ж у складі гуманітарного інституту була створена й кафедра суспільних комунікацій, яка проіснувала до 2011 року. Її очолював полковник Ігор Романюк.

Сам же інститут до квітня 2012 року очолював полковник Вадим Марценківський, після його звільнення в запас начальником інституту став кандидат історичних наук, доцент полковник Валерій Грицюк.

У 2012 році в інституті розпочато підготовку фахівців для кадрових органів за спеціалізацією “Кадровий менеджмент у військах (силах)”, підготовку за спеціалізацією “Психологічна робота у військах (силах)” відмінено.

З початком російсько-української війни у 2014 році науково-педагогічні та наукові працівники, ад’юнкти інституту регулярно відряджалися в райони бойових дій для надання психологічної допомоги пораненим, які перебували у шпиталях, для роботи в райони відновлення

Полковник ГРИЦЮК В.М.
(2012 – 2015)

доктор історичних наук, професор

боездатності, в складі позаштатних груп інформаційного та психологічного забезпечення, високомобільних груп внутрішніх комунікацій, на посади у відділи по роботі з особовим складом, відділи морально-психологічного забезпечення, підрозділи цивільно-військового співробітництва, СЦКК.

Фахівцями інституту розроблено та передано у війська на лінії зіткнення до тисячі екземплярів пам'яток, рекомендацій, методичних порад з питань надання первинної психологічної допомоги, емоційно-вольової саморегуляції, з профілактики пияцтва, роз'яснення правових питань, тощо.

У 2015 році відновлено підготовку військових фахівців за спеціалізацією "Психологічна робота у військах (силах)".

У серпні 2015 р. полковник Валерій Грицюк був звільнений з військової служби у запас. З вересня 2015 року гуманітарний інститут очолює доктор психологічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки полковник Василь Осьодло.

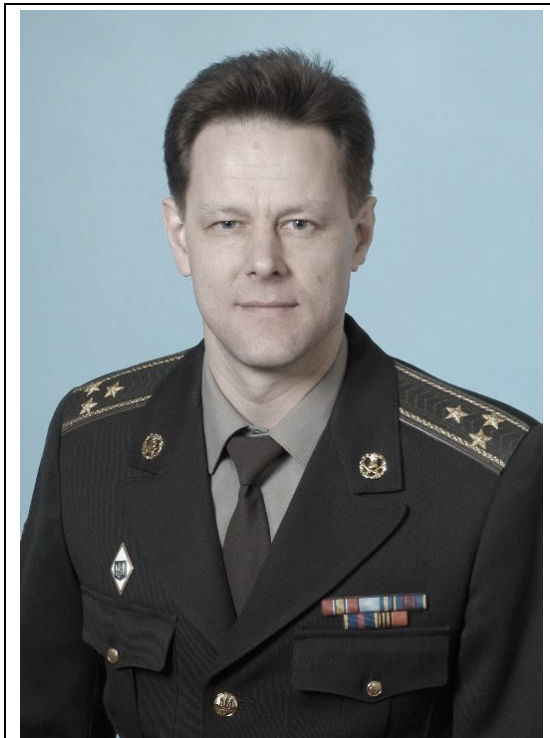
Сьогодні гуманітарний інститут є провідним навчально-науковим підрозділом Університету. В інституті кожна посадова особа від керівника до слухача знає, як потрібно служити, що необхідно робити щодня, щотижня, щомісяця. Головна увага спрямована на створення належних умов для навчання слухачів.

В інституті серед наукових та науково-педагогічних працівників працює 37 вчених, з них 12 докторів наук та 25 кандидатів наук.

Питома вага вчених від загальної чисельності наукових та науково-педагогічних працівників становить 86%, з них 32% докторів наук.

За своїм призначенням Інститут здійснює підготовку офіцерів оперативного рівня для структур морально-психологічного забезпечення Збройних Сил та складових сектору безпеки і оборони України, Військової служби правопорядку, юридичної служби Міністерства оборони України та інших військових формувань, педагогів вищої військової школи зі ступенем вищої освіти "магістр".

Науково-педагогічні працівники інституту беруть участь у підготовці фахівців стратегічного та оперативного рівнів за всіма спеціальностями та спеціалізаціями підготовки в університеті, слухачів курсів професійної військової освіти та підвищення кваліфікації, наукових та науково-педагогічних кадрів – докторів філософії та докторів наук.

Полковник ОСЬОДЛО В.І.
доктор психологічних наук, професор,
заслужений працівник освіти України

Науково-педагогічні та наукові працівники інституту беруть безпосередню участь у роботі спеціалізованих вчених рад із захисту дисертацій у галузі військових, психологічних та педагогічних наук.

Структурно до складу гуманітарного інституту входять три кафедри, навчальна частина, 2 курси очної та 3 курси заочної форми навчання.

Інститут видає періодичне наукове видання – збірник наукових праць “Вісник Національного університету оборони України”, включений до Переліку наукових фахових видань України категорія “Б” у галузі психологічні науки, спеціальність 053 - Психологія.

Для проведення занять зі слухачами університету широко використовуються можливості інтернет-класу, класу психологічної підготовки, класу підготовки з питань міжнародного гуманітарного права.

Всього за роки існування інститут закінчили 2858 офіцерів, з них 36 із золотою медаллю та понад 200 отримали дипломи з відзнакою, підготовлено 12 докторів наук, 80 кандидатів наук (докторів філософії).

Гуманітарний інститут пройшов славний історичний шлях, і на цьому шляху свій внесок у досягнення і здобутки зробили всі, хто служив і працював у стінах провідного вищого військового навчального закладу України.

ІСТОРІЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ВІЙСЬКОВО-ГУМАНІТАРНИХ СТРУКТУР У НАЦІОНАЛЬНІЙ АКАДЕМІЇ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК ІМЕНІ ГЕТЬМАНА ПЕТРА САГАЙДАЧНОГО З 1991 ДО 2014 РОКУ

У 1991 році, за умов кризи і розпаду радянської імперії, кардинальних змін у суспільно-політичній обстановці в країні, продовжувалася підготовка військових фахівців Львівського військово-політичного училища та здійснено новий набір курсантів за двома військово-обліковими спеціальностями – культурно-просвітницька робота в Збройних Силах та військова журналістика.

19 січня 1992 року особовий склад училища на стройовому плацу склав Військову присягу на вірність народу України.

Підготовка фахівців здійснювалася за чинними на той час навчальними планами та програмами, які почали коригуватися лише починаючи з липня 1992 р.

20 червня 1992 року відбувся перший випуск офіцерів для ЗС України. За спеціальністю “Військова, культурно просвітницька” склали іспити 166 осіб.

У відповідності до наказу МО України від 25 липня 1992 року №133 “Про реформування системи військової освіти в Україні”, набір курсантів у Львівське вище військове ордену Червоної Зірки училище з 1992 року припинявся. Цим же наказом було прийнято рішення приступити до формування Відділення військової підготовки Львівського політехнічного інституту.

У 1993 р. набір абітурієнтів до Львівського вищого військового училища за спеціальностями органів соціально-психологічної служби не здійснювався.

У рамках реформування ЗС України в цілому і системи військової освіти зокрема на базі Львівського вищого військового училища і військових кафедр цивільних вищих навчальних закладів м. Львова 8 жовтня 1993 року почав функціонувати вищий військовий навчальний заклад нового типу – Відділення військової підготовки при Державному університеті “Львівська політехніка”. Штат Відділення військової підготовки при Державному університеті “Львівська політехніка” (ВВПДУ “ЛП”) передбачав наявність таких структурних підрозділів:

Полковник ТУМАШОВ А.В.
Кандидат історичних наук

1. Управління відділення;
2. Загальновійськовий факультет (у складі 6 кафедр);
3. Військово-технічний факультет (у складі 7 кафедр);
4. Військово-гуманітарний факультет (у складі 6 кафедр);
5. Підрозділи забезпечення навчального процесу.

До складу Військово-гуманітарного факультету увійшла кафедра культурно-просвітницької роботи. Начальником кафедри був призначений полковник А.В. Тумашов.

Отже, у тісній інтеграції з базовим університетом “Львівська політехніка” у новому навчальному 1993 р. розпочалася підготовка майбутніх кадрових офіцерів та офіцерів запасу.

На перший курс навчання у ВВПДУ “Львівська політехніка” згідно з наказом Ректора ДУ “Львівська політехніка” № 1751-4-10 від 1.08.1994 р. здійснено набір за 12 спеціальностями, у тому числі було набрано 41 курсанта на спеціальність “Культурно-просвітницька робота в збройних силах”.

З 01.08.1995 року наказом ректора Державного університету “Львівська політехніка” №23-4-10 було здійснено набір 26 абітурієнтів на перший курс навчання за спеціальністю “Технічні засоби інформації та культурно-просвітницька діяльність”.

1 вересня 1998 року розпочав свою діяльність Військовий інститут у складі Національного університету “Львівська політехніка”. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів №1220 від 06.11.1997 року, Наказу МО України №115/1/920 від 5.03.1998 року “Про переформування ВВПДУ “Львівська політехніка” у Військовий інститут при Державному університеті “Львівська політехніка” було створено новий реформований навчальний заклад, який розпочав функціонувати з 1 вересня 1998 року.

Напередодні, 20 червня 1998 року, в навчальному закладі відбулася знаменна подія. Заступник Міністра оборони України-Командувач Сухопутними військами ЗС України, генерал-полковник Собков В.Т. вручив Військовому інституту Бойовий Прапор.

Рішенням Державної акредитаційної комісії України від 30 липня 1998 року Військовий інститут визнано акредитованим зі статусом вищого закладу освіти III (третього) рівня, строк дії сертифікату до 2003 р.

Відповідно до Концепції військової освіти у 1996-1998 рр. в Інституті здійснювалась оптимізація напрямків і спеціальностей підготовки військових фахівців, уточнювався зміст навчання за різними освітньо-кваліфікаційними рівнями, визначено кваліфікаційні характеристики нового покоління, освітньо-професійні програми, навчальні плани та робочі навчальні програми, впроваджувалися методики контролю відповідності рівня підготовки військових фахівців вимогам державних стандартів і кваліфікаційних характеристик.

18 листопада 2000 року за значні успіхи у підготовці кваліфікованих фахівців для українського війська та з нагоди 100-річчя підготовки офіцерських кадрів у Галичині Указом Президента України Інституту присвоєно ім'я гетьмана Петра Сагайдачного та вручено Почесну грамоту Кабінету Міністрів України.

У цей період на другому факультеті, яким керував полковник А.В. Тумашов, було сім кафедр, серед яких була і кафедра технічних засобів інформації та культурно-просвітницької діяльності у військах.

Тут готували спеціалістів з технічних засобів інформації та культурно-просвітницької сфери. Кафедру очолював кандидат філософських наук

полковник М.П. Козирев. На кафедрі був розгорнутий свій навчальний телецентр, радіостудія, клас кінопроекційної апаратури.

Планомірне скорочення ЗС України і викликане цим скорочення набору до військових вищих навчальних закладів зумовило необхідність пошуку нових можливостей для збереження і розвитку військових вишів. Найбільш раціональним шляхом вирішення цієї проблеми вбачалось налагодження, поряд із підготовкою військових фахівців, навчання цивільних студентів (на комерційній основі). Це дозволяло оптимально завантажити

науково-педагогічних працівників, повною мірою використати можливості навчально-матеріальної бази. Відповідно до наказу ректора Державного університету "Львівська політехніка" від 2 жовтня 2000 року №85-4/1-10 у Військовому інституті проведено перший набір таких студентів. До 2007 року кафедрою технічних засобів інформації та культурно-просвітницької діяльності у військах активно проводилася підготовка студентів за програмою офіцерів запасу за основними спеціальностями фахівців виховної роботи, а саме "Психологія" і "Політологія", "Технічні засоби інформації та культурно-просвітницька діяльність у Збройних Силах". За цей період кафедрою було здійснено підготовку близько 500 осіб.

З отриманням Державним університетом "Львівська політехніка" статусу "Національний" (Указ Президента України від 10 листопада 2000

(1996-2005)

Полковник КОЗИРЄВ М.П.
Кандидат філософських наук, доцент

року №1221/2000) Військовому інституту при Державному університеті “Львівська політехніка” присвоєно нову назву – Львівський військовий ордена Червоної Зірки інститут імені гетьмана Петра Сагайдачного при Національному університеті “Львівська політехніка”.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 12 березня 2003 року № 321 Львівський військовий ордена Червоної Зірки інститут імені гетьмана Петра Сагайдачного при Національному університеті “Львівська політехніка” перейменований у Львівський військовий ордена Червоної Зірки інститут імені гетьмана Петра Сагайдачного Національного університету “Львівська політехніка”.

14 липня 2003 року вперше здійснено набір за спеціальністю “Культурологія” – 12 осіб, що означало початок підготовки фахівців гуманітарного профілю із фундаментальною, а не як раніше, вузько прикладною спрямованістю. Потреба у таких фахівцях стала насущною у зв’язку з процесом реформування Збройних Сил і необхідністю глибинного осмислення явищ у соціально-гуманітарній сфері, що супроводжували цей процес.

Скорочення ЗС України не могло не відбитися й на Військовому інституті. Якщо у 2004 році було випущено 222 офіцери за 8 спеціальностями, з них за спеціальністю “Апаратура радіозв’язку, радіомовлення і телебачення” – 21 особа, то новий набір, проведений 15 липня 2004 р., становив всього 101 особу за чотирма спеціальностями, серед них 11 чоловік за спеціальністю – “Культурологія”.

Одним із напрямків інтеграції військової і цивільної вищої освіти вважався перехід на навчання за схемою “4+1”, коли юнаки і дівчата,

вступаючи на військову спеціальність, чотири роки навчалися як цивільні студенти, а п'ятий – як військові курсанти. У 2005 році до експерименту, пов'язаному з переходом на таку форму навчання, долучився і Львівський військовий інститут. У липні цього року було зараховано на перший курс навчання за програмою навчання “4+1” 11 студентів за напрямом підготовки “Культура”.

Новий етап у розвитку навчального закладу розпочався у 2005 році. На виконання завдань щодо реформування системи військової освіти, визначених “Державною програмою розвитку Збройних Сил України на 2006 – 2011 роки”, Постановою Кабінету Міністрів України № 381 від 26 травня 2005 року, Наказом МО України № 233 від 21 квітня 2005 року, на базі Військового інституту Національного університету “Львівська політехніка” було створено єдиний видовий заклад Сухопутних військ – Львівський орден Червоної Зірки інститут Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного Національного університету “Львівська політехніка”, який з 1 вересня 2006 року розпочав підготовку військових фахівців найбільшого виду ЗС України.

Постановою Кабінету Міністрів України від 26.05.2005 року №381 “Про заходи щодо оптимізації мережі ВВНЗ ЗС України” та наказом МО України від 16.06.05 №339 “Про план щодо оптимізації мережі ВВНЗ ЗС України” сформований факультет морально-психологічного забезпечення та логістики, який розпочав готувати фахівців за 7-ма напрямами, в тому числі і “Культурологія”.

26 травня 2005 року постановою Кабінету Міністрів України навчальний заклад реорганізовано у Львівський інститут Сухопутних військ Національного університету “Львівська політехніка”.

У вересні 2005 року кафедру технічних засобів інформації та культурно-просвітницької діяльності у військах очолив кандидат педагогічних наук підполковник О.В. Бойко. З його приходом кафедра отримала значний поштовх до пошуку нових форм та методів підготовки фахівців військово-гуманітарних структур. Олегу Володимировичу вдалося зібрати колектив одностайців, який складався із людей небайдужих та творчих. Під його керівництвом кафедра стала однією з кращих в Інституті. В подальшому полковник О.В. Бойко захистив докторську дисертацію і став визнаним фахівцем з питань військового лідерства в Україні.

Полковник БОЙКО О.В.
(2005 – 2012)
доктор педагогічних наук, доцент

В цей час на кафедрі було покладено завдання з підготовки курсантів з напрямку підготовки “Культурологія” зі спеціальності 6.020101 “Культурологія” зі спеціалізації “Культурно-виховна, просвітницька робота та організація дозвілля у військах (силах)”, а з 2007 року – завершення підготовки з напрямку підготовки 0302 “Журналістика” зі спеціальності 7.030201 “Журналістика” зі спеціалізації “Військова журналістика” (підготовку було передано до Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка у 2010 році).

Відповідно до наказу начальника Львівського ордену Червоної Зірки інституту Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного у 2008 році кафедра була перейменована на кафедру морально-психологічного забезпечення діяльності військ. Повсякденна робота науково-педагогічного складу кафедри була спрямована на пошук нових, ефективних форм і методів навчання та їх засвоєння. Активно впроваджувалися в навчальний процес форми і методи з широким використанням комп'ютерних технологій.

Науково-педагогічні працівники кафедри МПЗ ДВ першими у ЗС України почали поглиблено досліджувати питання організації психологічної підготовки особового складу та технологію формування лідерських якостей у сержантського і офіцерського складу Збройних Сил.

Для вивчення, узагальнення і розповсюдження передового досвіду в методиці навчання, підвищення педагогічної майстерності науково-

педагогічного складу, на кафедрі постійно проводилися відкриті та показові заняття, а також організовувалися взаємні відвідування викладачами занять.

Пріоритетними науковими напрямками діяльності кафедри були:

виконання НДР “Навчальна технологія формування лідерських якостей у сержантського та офіцерського складу в умовах переходу Збройних Сил України на комплектування військовослужбовцями за контрактом”, шифр “Лідер – К” на замовлення Соціально-психологічного управління Головного управління особового складу Генерального штабу ЗС України. У рамках НДР, на кафедрі морально-психологічного забезпечення діяльності військ, проводився педагогічний експеримент щодо теоретичного обґрунтування і практичної реалізації навчальної технології формування лідерських якостей в системі військової освіти;

співпраця з відомствами-партнерами (Міністерством внутрішніх справ України, Державною прикордонною службою України, Внутрішніми військами МВС України) в рамках проекту Програми розвитку ООН “Формування лідерства і прихильності у військовослужбовців до здорового способу життя і безпечної поведінки”, результатом якої було видання навчального посібника під грифом МОіН України “Інформаційний порадиш з формування прихильності до здорового способу життя і безпечної поведінки військовослужбовців та працівників Збройних сил і правоохоронних органів України”.

Така активна діяльність особового складу кафедри відзначалася керівництвом Інституту. Так, у 2006 році полковник О.В. Бойко був визнаний кращим начальником кафедри Інституту, а за підсумками 2008-2009 навчального року кафедра морально-психологічного забезпечення діяльності військ отримала нагороду як краща кафедра Інституту.

З 1 вересня 2009 року згідно із Постановою Кабінету Міністрів України від 13 травня 2009 року № 467 Львівський орден Червоної Зірки інститут Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного виведено зі складу Національного університету “Львівська політехніка” і перетворено в Академію сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного. У цьому ж році факультет морально-психологічного забезпечення та логістики перейменовано на факультет підготовки спеціалістів із забезпечення військ.

У 2010 році особовий склад кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ продовжував удосконалювати рівень підготовки фахівців виховної роботи. Основною вимогою було трансформувати систему підготовки з навчальних дисциплін шляхом упровадження психолого-педагогічних практикумів з аналізу конкретних ситуацій навчально-бойової діяльності підрозділу та відпрацювання відповідних алгоритмів дій і прийняття найбільш доцільних рішень; під час проведення семінарських та практичних занять більшу увагу звертати на відпрацювання питань організації та проведення заходів культурно-освітньої діяльності, організації дозвілля та соціально-психологічного супроводження повсякденної діяльності начальниками клубів та

заступниками командирів підрозділів з виховної роботи з різними категоріями військовослужбовців.

У 2010-2011 навчальному році напрямки діяльності кафедри щодо підготовки фахівців виховної роботи, які були закладені у попередні роки набули свого подальшого розвитку. Підготовка курсантів здійснювалася згідно з вимогами освітньо-кваліфікаційної характеристики та освітньо-професійної програми підготовки осіб офіцерського складу для Збройних Сил України.

У червні 2010 року був здійснений черговий випуск лейтенантів. За напрямом 0201 “Культурологія”, спеціальністю 7.020101 “Культурологія”, спеціалізацією “Організація культурно-виховної, просвітницької роботи та дозвілля у військах (силах)” було випущено 10 лейтенантів. За напрямом 0302 “Журналістика”, спеціальністю 7.030201 “Журналістика”, спеціалізацією “Військова журналістика” було випущено 6 осіб. На цьому підготовку журналістів кафедрою було закінчено.

Основні зусилля керівництва та особового складу кафедри були спрямовані на створення сучасної моделі підготовки офіцерських кадрів тактичного рівня відповідно до стандартів вищих військових навчальних закладів передових країн світу, забезпечення ефективного розвитку високотехнологічної навчальної матеріально-технічної бази підготовки осіб офіцерського складу для українського війська, забезпечення умов щодо розвитку у курсантів наукової діяльності, набуття високопрофесійних практичних умінь і навичок необхідних для якісного виконання службових завдань на первинних офіцерських посадах ЗС України.

У 2012 році кафедру очолив полковник А.М. Романишин.

В цей період активно оновлювалася навчально-матеріальна база. Так з отриманням від замовника зразка техніки – Пересувного кіновідеосалону (ПКВС), був розгорнутий спеціалізований клас з вивчення та експлуатації цього нового, на той час, технічного засобу пропаганди.

Значну увагу було приділено виконанню першого етапу НДР “Технологія психологічної підготовки особового складу Сухопутних військ Збройних Сил України”, шифр “Стійкість” на замовлення Командування Сухопутних військ Збройних Сил України щодо обґрунтування теоретичних засад психологічної підготовки особового складу до бойових дій. Цей напрямок буде одним з пріоритетних у дослідженнях кафедри на декілька років, і життя підтвердить актуальність такого кроку.

Полковник РОМАНИШИН А.М.
(2012 – 2019)

кандидат педагогічних наук, доцент

Особовий склад кафедри продовжував активно розвивати навчально-методичну базу підготовки курсантів і підготував низку видань, серед яких навчальні та навчально-методичні посібники: “Лідерство сержанта та офіцера: психолого-педагогічний аспект”, “Морально-психологічне забезпечення”, “Експлуатація пересувного кіновідеосалону (ПКВС)”, “Організація культурно-виховної, просвітницької роботи у військах”, “Організація психологічної підготовки особового складу підрозділів Сухопутних військ”, “Методика психологічної підготовки” та багато інших”.

Науково-педагогічні працівники кафедри продовжували впроваджувати у навчально-виховний процес інноваційні підходи щодо реалізації суб'єктно-діяльнісної та компетентнісної концепції навчання курсантів.

В рамках науково-дослідної роботи “Стійкість” успішно проводився педагогічний експеримент щодо визначення ефективності технології психологічної підготовки курсантів за всіма спеціальностями Академії під час польових виходів на навчально-тренувальному комплексі психологічної підготовки особового складу, який вперше у ЗС України був спроектований та побудований фахівцями кафедри МПЗ ДВ.

На основі результатів науково-дослідної роботи за шифром “Лідер-К”, технологія формування в курсантів лідерської компетентності реалізовувалася в освітньому процесі Академії.

Забезпечено ефективну систему формування позитивного іміджу ЗС України через державні, комунальні, приватні електронні та друковані засоби масової інформації. У 2011-2012 навчальному році за участю

науково-педагогічних працівників кафедри випущено 42 телевізійні програми “Звіт’яга”, які вийшли у телевізійний ефір на “12 каналі” Львівської обласної державної телерадіокомпанії. Щомісячно готується та видається друкований орган Академії журнал “Офіцер України”.

Забезпечено належну організацію підготовки та стимулювання курсантів до участі у створенні навчальних відеофільмів, розробленні навчальних та навчально-методичних посібників з організації виховної та соціально-психологічної роботи у ЗС України та засвоєння новітнього програмного забезпечення службової діяльності.

Особливість 2012 року полягала в тому, що, враховуючи вимоги Державної програми реформування та розвитку Збройних Сил України на 2012-2017 роки, в Академії запроваджувалася підготовка бакалаврів з напрямку підготовки 6.160101 “Військове управління”, зі спеціальності “Управління діями підрозділів Сухопутних військ”, спеціалізації “Виховна та соціально-психологічна робота у підрозділах Сухопутних військ”. Перші 20 курсантів були набрані у липні 2012 року.

Заслуговує на увагу досвід діяльності науково-педагогічних працівників кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ щодо удосконалення науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення системи виховної роботи у ЗС України.

Було розроблено та впроваджено у війська навчальні та навчально-методичні відеофільми: “Профілактика порушень статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями”, “Психологічні фактори впливу на бойову діяльність військ”, “Методика психологічної підготовки

механізованого підрозділу під час виконання тактичної дії “Перетин небезпечного району” тощо.

Так, вперше у ЗС України систематизовані методики організації психологічної підготовки та індивідуальної виховної роботи з особовим

складом; розроблений діючий макет польового інформаційно-психологічного пункту.

Усе це свідчило про високий рівень професійної підготовки науково-педагогічних працівників кафедри, їх небайдужість до ходу реформування і розвитку системи роботи з особовим складом, бачення своєї ролі і місця у науково-методичному забезпеченні цього процесу.

Перед новим етапом загроз і викликів кафедра морально-психологічного забезпечення діяльності військ демонструвала здатність не тільки якісно готувати фахівців морально-психологічного забезпечення, а і визначати перспективні напрямки їх розвитку на тактичному рівні управління.

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ВІЙСЬКОВО-ГУМАНІТАРНИХ СТРУКТУР У ХАРКІВСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ПОВІТРЯНИХ СИЛ ІМЕНІ ІВАНА КОЖЕДУБА У 1991 – 2014 РОКАХ

У процесі реформування та оптимізації системи військової освіти України у 1993 році було створено багатoproфільний вищий військовий навчальний заклад – Харківський військовий університет (ХВУ). Одним із структурних підрозділів університету стала кафедра психології та педагогіки, яка об'єднала науково-педагогічний потенціал та навчально-матеріальну базу кількох навчальних військових закладів, що розміщувалися у місті Харкові.

Слід відмітити високий науковий потенціал кафедри на момент створення – 90% викладачів мали науковий ступінь та вчені звання.

Для ефективної організації навчально-виховного процесу на кафедрі були створені чотири предметно-методичні комісії (ПМК), у т.ч. і предметно-методична комісія “Психології та педагогіки вищої військової школи”.

Навчання проводилося за 12-ма навчальними дисциплінами: початкової підготовки, підвищення кваліфікації викладачів, посадових осіб з організації навчального процесу та ад'юнктів університету. Підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників проходили як викладачі ХВУ, так і викладачі навчальних закладів силових структур Харківського гарнізону.

Основним завданням ПМК було: підвищення рівня соціально-психологічних знань та умінь, які необхідні для управління особовим складом у вищому військовому навчальному закладі та організації навчального процесу.

- Предметно-методична комісія “Психології та педагогіки”. Основними завданнями предметно-методичної комісії було розкриття закономірностей функціонування психіки людини та її пізнавальних можливостей, сутності та змісту психології особистості та військового колективу в умовах військової діяльності, характеристика принципів та методів процесу навчання і виховання особового складу;

- предметно методична комісія “Методики психолого-педагогічної роботи з особовим складом”. На той час перед науково-педагогічним складом ПМК ставилися завдання:

а) навчання особливостям виховної роботи щодо подолання соціальних конфліктів, нестатутних відносин у військових колективах;

б) навчання методикам управління навчанням та вихованням, соціально-психологічними процесами в підрозділах ЗС України;

в) надання знань особливостей психології особистості, групи, колективу та індивідуально-виховної роботи, методики врахування їх у життєдіяльності військових колективів.

- предметно-методична комісія “Основи військового права”. Зі створенням ПМК було започатковано викладання нової навчальної дисципліни “Основи військового права”.

Основними завданнями нової дисципліни були:

а) дати здобувачам освіти знання Конституції України, основних положень воєнного, кримінального, житлового, трудового, шлюбно-сімейного, екологічного та міжнародного права;

б) роз'яснити їх права та обов'язки, соціально-правовий захист військовослужбовців і членів їх сімей, відповідальність за порушення чинного законодавства, сформулювати їх високу правову культуру і правосвідомість;

в) сформулювати практичні навички користування відповідними військово-правовими та державними актами у повсякденному житті.

У 1998 році на кафедрі розпочато підготовку науковців в очній ад'юнктурі Харківського військового університету. Враховуючи багатопрофільність університету ад'юнктами кафедри стали офіцери різних видів та родів військ. На кафедрі також було організовано підготовку здобувачів наукового ступеня кандидата наук без відриву від виконання службових обов'язків.

На всіх етапах своєї історії та розвитку кафедра брала активну участь в науково-дослідних роботах за тематикою, пов'язаною з проблемами поліпшення та вдосконалення навчально-виховного процесу, проблемами вивчення особистості та військового колективу, самовдосконалення особистості тощо.

У 2004 році, в ході наступного етапу реформування військової освіти, було об'єднано 2 вищі військові навчальні заклади: Харківський військовий університет і Харківський інститут Повітряних Сил. З урахуванням необхідності розвитку й удосконалення структур виховної роботи, керівництво Повітряних Сил, враховуючи високий науковий потенціал кафедри психології та педагогіки, поставило завдання з підготовки офіцерів-вихователів первинної ланки: роти, батареї, ескадрильї. Кафедра із числа курсантів старших курсів (четвертого та п'ятого), шляхом професійно-психологічного відбору сформувала навчальні групи з підготовки фахівців для структур виховної роботи. Кафедра протягом своєї історії здійснила 6

випусків таких фахівців, більшість з яких були призначені на посади заступників командирів рот, батальйонів з виховної роботи.

Випускники цих курсів позитивно зарекомендували себе у військах, маючи вищу інженерну освіту, досконало знаючи техніку, озброєння, вміючи працювати з особовим складом, за короткий час завоювали великий авторитет серед підлеглих.

Кафедра, аналізуючи відгуки з військ на цих випускників, своєчасно вносила корективи в навчальні плани та програми, організовувала зустрічі з курсантами старших курсів.

Багато з випускників курсів пройшли підготовку в Національному університеті оборони України та продовжують службу на керівних посадах у структурах виховної роботи (морально-психологічного забезпечення) підрозділів та частин ЗС України.

У 2005 році кафедра виступає ініціатором ряду ініціативних наукових дослідницьких робіт. Найбільш значимою з них є робота “Самовдосконалення”, яка завершилася рядом практичних рекомендацій для військ та опублікуванням навчально-методичного посібника. З 2007 року командуванням ЗС України кафедрі поставлено завдання з організації курсів підвищення кваліфікації офіцерів ротної ланки.

З 2008 року розвиток кафедри характеризується подальшим нарощуванням навчально-матеріальної бази кафедри. Так, в короткий термін на кафедрі створюються спеціалізовані класи “Миротворчої діяльності та євроатлантичної інтеграції”, “Військово-патріотичного виховання” та “Клас методичної підготовки по роботі з військовослужбовцями військової служби за контрактом”.

У сучасний період кафедра психології та педагогіки є базовим структурним підрозділом університету і входить до складу загально-університетських кафедр, здійснює навчальну, методичну та науково-дослідну діяльність, проводить військово-наукову роботу з курсантами (студентами).

Кафедра забезпечує викладання психолого-педагогічних, соціологічних та правових дисциплін, які вирішують завдання:

- вивчення психіки військовослужбовців та психології військових колективів в умовах повсякденної та бойової діяльності;
- формування соціальних, морально-психологічних та інших якостей офіцера ЗС України;
- проведення оцінки та прогнозування впливу соціально-політичних подій на морально-психологічний стан військового підрозділу;

- здійснення правової підготовки та правового виховання, формування правової культури курсантів, їх знань з міжнародного гуманітарного права;
- розвиток здібностей та навичок ведення науково-дослідних робіт;
- озброєння психолого-педагогічними знаннями та методикою організації навчального процесу у ВВНЗ, підрозділах і частинах.

Кафедрою психології та педагогіки за період з 1993 до 2014 рр. підготовлено 3 професори, 15 кандидатів наук, 11 доцентів. Виконано понад 35 науково-дослідних робіт. Науково-педагогічними і науковими працівниками розроблено понад 90 посібників та монографій.

Науково-педагогічні та наукові працівники кафедри підготували 17 підручників для вищих навчальних закладів та військ. Навчальний посібник “Заступник командира підрозділу з виховної роботи” за загальною редакцією В.С. Афанасенко був перевиданий 4 рази. Навчальний посібник “Основи військової педагогіки” (автор Е.П. Дуб) за підсумками конкурсу 2009 року був визнаний кращим навчальним посібником Міністерства освіти і науки України.

У 2012 році кафедра розпочала підготовку курсантів за спеціалізацією “Виховна та соціально-психологічна робота у підрозділах, на кораблях (за видами збройних сил)”. Підготовка фахівців для структур виховної роботи підрозділів і частин Повітряних Сил ЗС України здійснювалася за відповідними освітніми програмами на першому (бакалаврському) та другому (магістерському рівнях вищої освіти).

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ВИХОВНИХ СТРУКТУР У ВІЙСЬКОВОМУ ІНСТИТУТІ КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА З 1991 ДО 2014 РОКУ

Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка – це сучасний міжвідомчий, багатoproфільний, інтегрований військовий навчальний підрозділ вищого навчального закладу, де здійснюється підготовка фахівців для всіх військових формувань із 16 спеціальностей, включаючи напрямки військова психологія та політологія.

Базову підготовку майбутні офіцери проходять у відповідних інститутах і на факультетах Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Історичний шлях Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка за часів незалежності України складається з двох періодів.

Перший період (1991–1997 рр.) характеризується діяльністю відділення військової підготовки Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

У 1991 році на карті світу з'явилася незалежна українська держава. Серед проблем, котрі постали перед нею, був і розвиток військової освіти, формування нового покоління захисників Вітчизни, вихованих в умовах нових геополітичних реалій.

У 1992 році підпорядкування з військових питань відділення військової підготовки університету було передане МО України. 18 січня 1992 року офіцерський склад відділення присягнув, прийнявши присягу на вірність народу України.

До 1993 року відділення військової підготовки університету здійснювало військову підготовку студентів ВНЗ, як майбутніх офіцерів запасу.

Важливою подією для відділення став спільний наказ МО України та Міністра освіти України від 16.06.1993 року №39/1 щодо введення підготовки офіцерів кадру для ЗС України у відділенні військової підготовки університету.

У новому навчальному 1993 році у тісній інтеграції з базовим університетом розпочалася підготовка майбутніх кадрових офіцерів та у подальшому продовжилась підготовка офіцерів запасу для ЗС України.

Упродовж 1994–1995 років відділення військової підготовки пройшло ліцензування у Міністерстві освіти і МО України щодо підготовки кадрових офіцерів для ЗС України.

Необхідність побудови ефективної системи діяльності органів військового управління та посадових осіб, які організовують та проводять роботу щодо формування в особового складу військових частин та підрозділів належних моральних і психологічних якостей, які необхідні для виконання поставлених завдань щодо захисту Вітчизни, не викликало сумніву.

Слід наголосити на державницькій і стратегічно правильній політиці керівництва Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Військового інституту Київського національного університету (далі – КНУ), які вже у 1997 році першими (не тільки в Україні, але й в цілому на пострадянському просторі) започаткували підготовку фахівців для національних Збройних Сил за спеціальністю “Психологія”, а з 2000 року розпочалася підготовка фахівців за спеціальністю “Політологія”.

Другий період (1998 рік – т.ч.) пов’язаний з діяльністю Військового інституту.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 21 січня 1998 року №64 відділення військової підготовки було перетворене у Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Презентація Військового інституту відбулася 4 березня 1998 року.

21 січня 1999 року у першу річницю створення Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка, на території меморіального комплексу “Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років” від імені Президента України командувачем військ

Протиповітряної оборони ЗС України було вручено Бойовий Прапор начальнику Військового інституту генерал-лейтенанту С. Жукову.

18 жовтня 2007 року від імені Президента України директор Департаменту військової освіти та науки Міністерства оборони України вручив Бойовий Прапор нового зразка начальнику Військового інституту КНУ імені Тараса Шевченка.

Військовий інститут пройшов ліцензування у Міністерстві освіти і МО України на підготовку кадрових офіцерів для ЗС України.

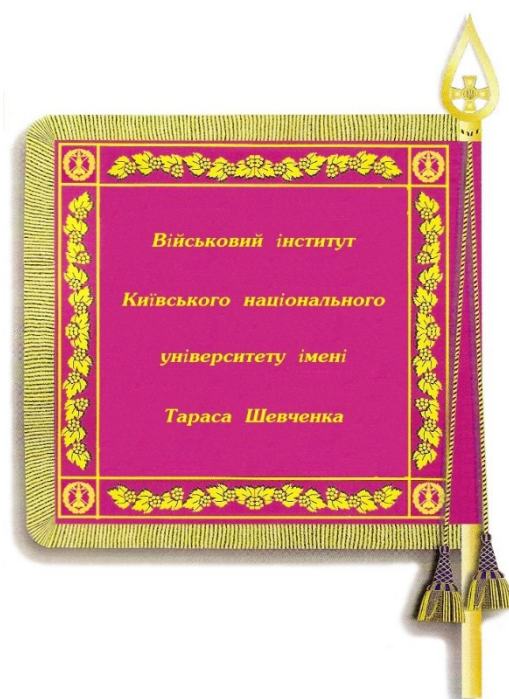
У 2002 році відбувся перший випуск фахівців гуманітарного профілю тактичної ланки.

Для підвищення кваліфікації молодих офіцерів-викладачів (педагогічний стаж до 3 років) та їх становлення у Військовому інституті була створена дворічна школа молодого викладача.

На виконання вимог МО України з 2008 року розпочалася підготовка фахівців гуманітарних структур у системі курсової підготовки підвищення кваліфікації.

Курсанти проходили підготовку у відповідних інститутах і на факультетах.

В цілому підготовка офіцерів у Військовому інституті КНУ здійснюється комплексно. Застосовуються різноманітні форми навчання: курсове, очне і заочне, різноманітні курси підвищення кваліфікації та професійного рівня.

Військове і цивільне навчання для спеціалістів гуманітарного профілю інтегроване. Проте військова специфіка не розчиняється у цивільному контексті, а навпаки, виокремлюється і має особливу вагу.

Цивільна професія і відповідна підготовка курсантів на базі провідних кафедр університету створює фундаментальний загальноосвітній фон, а військова – озброює конкретними знаннями, вміннями і навичками.

До 2014 року підготовка майбутніх офіцерів здійснювалась в умовах мирного часу. З моменту початку збройної агресії російської федерації проти України – в умовах особливого періоду. Були внесені істотні корективи в процес підготовки офіцера тактичної ланки в бік практичного засвоєння своєї професії на основі бойового досвіду.

Міжвузівські зв'язки інституту розвиваються в рамках угод Київського національного університету імені Тараса Шевченка та МО України із вузами-партнерами багатьох країн світу, зокрема: США, Франції, Великої Британії, Німеччини, Греції, Іспанії, Китаю, Єгипту, Ірану, Туреччини. Курсанти беруть активну участь у заходах програми "Партнерство заради миру".

За період з 2002 до 2014 роки у Військовому інституті було підготовлено 553 офіцери гуманітарного профілю тактичного рівня. З них: 384 психологи та 179 політологів.

Відгуки з військових частин засвідчують про високу компетентність випускників Військового інституту, їхню спроможність якісно виконувати службові обов'язки, здатність до самовдосконалення та професійного зростання, виконання бойових завдань у складних умовах бойової обстановки.

Сучасний стан справ переконливо підтверджує, що Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка з його потужною науковою базою є вищим навчальним закладом України, який спроможний підготувати фахівців з повноцінною базовою гуманітарною

освітою рівня бакалавр та магістр для подальшої служби в структурах морально-психологічного забезпечення ЗС України.

7. Організація наукового та науково-методичного забезпечення діяльності гуманітарних структур у Збройних Силах України

Питання вдосконалення наукового та науково-методичного забезпечення соціальної та гуманітарної сфери ЗС України постійно перебували у полі зору вищого військово-політичного керівництва України. Зокрема, Постановою Кабінету Міністрів України від 19.08.1992 року №490, на базі 10-х Вищих центральних офіцерських курсів було створено Науково-дослідний і методичний центр Соціально-психологічної служби ЗС України, одним із завдань якого було проведення прикладних і оперативних соціально-психологічних досліджень та підготовка методичних посібників для командирів по роботі з особовим складом. Протягом 1992 – 1995 років у Центрі було підготовлено низку методичних посібників для практичної роботи з особовим складом.

У липні 1997 року, на виконання директиви МО України від 27.08.1996 року, наказом начальника Київського військового гуманітарного інституту від 21.07.1997 року №136 був сформований Науковий центр (гуманітарних проблем) при Київському військовому гуманітарному інституті. Науковий потенціал Центру нараховував 9 докторів та 18 кандидатів наук.

У 2000 році для удосконалення наукових досліджень з гуманітарних питань у ЗС України, підвищення їх впливу на рівень морально-психологічного стану особового складу та відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 28.02.2000 року №422 на базі Наукового центру (гуманітарних проблем) при Київському військовому гуманітарному інституті було створено Науково-дослідний центр гуманітарних проблем ЗС України (далі – НДЦ ГП), як окрему науково-дослідну установу. Директивою МО України Науково-дослідний центр був підпорядкований начальнику Головного управління виховної роботи МО України. Першим начальником Центру було призначено полковника, кандидата соціологічних наук, доцента В.А. Галєєва.

Центр мав у своєму складі управління та 6 науково-дослідних відділів: відділ інформаційного забезпечення та прогнозування; відділ проблем воєнно-гуманітарних досліджень; відділ проблем морально-психологічного забезпечення; відділ проблем інформаційно-пропагандистського забезпечення; відділ проблем військово-соціальної роботи та соціологічних і психологічних досліджень;

відділ проблем воєнної історії та культурно-виховної і просвітницької роботи.

Всього особовий склад Центру нараховував 60 осіб – 20 військовослужбовців та 40 працівників ЗС України.

Створення самостійної науково-дослідної установи гуманітарного профілю дало можливість більш ефективно відслідковувати соціальні та

гуманітарні процеси у ЗС України та оперативно реагувати на зміни у морально-психологічному стані особового складу.

З 2002 до 2009 року діяльність Центру очолювали полковники, кандидати психологічних наук, старші наукові співробітники В.С. Корнілов та Н.А. Агаєв, які зробили значний внесок у його розвиток. Так, у грудні 2005 року у НДЦ ГП ЗС України було започатковано видання наукового журналу "Гуманітарний вісник ЗС України". Основні проблеми, що висвітлювались у журналі, пов'язувались з реалізацією соціальної та гуманітарної політики держави у Збройних Силах, розвитком та удосконаленням виховної роботи з особовим складом. Упродовж 2006 року було видано п'ять номерів журналу, які розповсюджувались у військах. Однак недостатнє фінансування не дозволило продовжити видання журналу в наступні роки.

Необхідно зазначити, що протягом досить короткого періоду Центр зазнав низки організаційних змін. Так, з 30.10.2002 року Науково-дослідний центр було переведено у підпорядкування Центрального науково-дослідного інституту ЗС України, а з 30.11.2005 року його було підпорядковано Національній академії оборони України.

Неодноразові організаційно-штатні зміни та перепідпорядкування Центру негативно впливали на його діяльність. Перебування Центру у підпорядкуванні структур, які не мали гуманітарного спрямування, призводило до зниження ефективності досліджень соціальної та гуманітарної сфери Збройних Сил. Наявність зайвих проміжних управлінських

ланок, не зацікавлених у кінцевому науковому продукті Центру, явно не сприяло його роботі.

Зміни у функціональному підпорядкуванні НДЦ іншим установам призводили виключно до спроб збереження чисельності їх штатів за рахунок зменшення кількісного складу Центру, що свідчило про нерозуміння значною частиною військових керівників суті та завдань наукового супроводу державної соціальної та гуманітарної політики у ЗС України. Починаючи з 2005 року внаслідок організаційних заходів чисельність Центру скоротилась майже у 2,5 рази (з 60 до 25 осіб), а кількість науковців зменшилась більш ніж у двічі. Подібні реорганізації ледве не призвели до остаточної ліквідації єдиної у ЗС України науково-дослідної установи гуманітарного профілю.

Так, постановою Кабінету Міністрів України від 26.04.2007 року №666 передбачалося створити Центр воєнно-стратегічних досліджень

Полковник АГАСВ Н.А.
кандидат психологічних наук, старший
науковий співробітник

Національної академії оборони України на базі Науково-дослідного центру гуманітарних проблем ЗС України та приєднаного з цією метою до НАОУ Національного науково-дослідного центру оборонних технологій і воєнної безпеки України. Втілення в життя цього рішення могло призвести до остаточної ліквідації Науково-дослідного центру гуманітарних проблем ЗС України як самостійної науково-дослідної установи гуманітарного профілю, а в подальшому до ліквідації гуманітарного напрямку наукових досліджень у ЗС України.

Проте 04.03.2008 року Президентом України було підписано Указ №196/2008 “Про невідкладні заходи щодо забезпечення розвитку Збройних Сил України” у якому вимагалось: “...вжити заходів щодо посилення гуманітарної складової військової служби у ЗС України, забезпечивши відновлення науково-дослідних установ гуманітарного профілю, самостійних структур з гуманітарних питань в органах військового управління всіх рівнів, у ВВНЗ, військових комісаріатах для організації виховної роботи з особовим складом, впровадження військових національно-історичних традицій...”.

На виконання зазначеного Указу Кабінетом Міністрів України було видано постанову №875 від 01.10.2008 року, якою було відмінено положення урядової постанови від 26.04.2007 року №666 стосовно Науково-дослідного центру гуманітарних проблем ЗС України. Директивою МО України від 29.11.2008 року Науково-дослідний центр гуманітарних проблем ЗС України було відновлено як самостійну науково-дослідну установу, виведено зі складу Національної академії оборони України та підпорядковано директору Департаменту гуманітарної політики МО України, а в подальшому Департаменту соціальної та гуманітарної політики МО України.

До структури Центру увійшли управління та три науково-дослідних відділи (проблем гуманітарної політики, воєнно-психологічних досліджень та прикладних соціологічних досліджень).

Основними напрямками діяльності Науково-дослідного центру було визначено:

- наукові дослідження гуманітарних проблем ЗС України;
- науково-методичне забезпечення гуманітарного та соціального розвитку, реалізації державної гуманітарної політики у ЗС України;
- наукове супроводження – впровадження результатів наукових досліджень у практичну діяльність МО України і ЗС України у гуманітарній сфері.

Основними завданнями НДЦ ГП ЗС України були визначені:

- проведення наукових досліджень гуманітарних проблем ЗС України;
- обґрунтування методологічних засад гуманітарного і соціального розвитку у ЗС України;
- проведення наукових досліджень з питань управління духовними процесами у військовому середовищі, впровадження новітніх технологій у гуманітарній сфері;

- наукове обґрунтування основних засад діяльності МО України та ЗС України у гуманітарній сфері, підготовка науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій з питань гуманітарного і соціального розвитку у ЗС України для органів військового управління, командирів (начальників) та інших посадових осіб;

- підготовка наукових праць з гуманітарних проблем ЗС України та здійснення інших видів наукової діяльності;

- участь у розробленні проєктів законів, інших нормативно-правових актів у гуманітарній сфері та стратегії гуманітарного і соціального розвитку у ЗС України.

З серпня 2009 року НДЦ ГП ЗС України очолював кандидат історичних наук, старший науковий співробітник В.М. Малюга. У Центрі працювали 4 доктори наук та 14 кандидатів наук. Серед них було 4 професори, 8 старших наукових співробітників та 4 доценти.

Як приклад, у 2010-2011 роках діяльність Центру була спрямована на якісне виконання завдань щодо проведення наукових досліджень у гуманітарній та соціальній сферах, визначених Державною програмою розвитку Збройних Сил України на 2006-2011 роки, надання відповідних

полковник МАЛЮГА В.М.
кандидат історичних наук, старший
науковий співробітник

практичних рекомендацій керівництву МО України, Генеральному штабу ЗС України, командувачам (командирам, начальникам).

Протягом 2010 року завершено виконання однієї науково-дослідної роботи – шифр “Миротворчість”.

Крім того, у 2010 році проведено 3 соціологічні дослідження, виконано 21 оперативне завдання, підготовлено 2 монографії, 2 словники, 8 науково-методичних посібників і збірників, 30 наукових статей, 23 тези виступу на конференціях і семінарах, взято участь у роботі 11 науково-практичних конференцій і семінарів. Центром проведено 2 науково-практичні семінари. Отримали наукове звання “старший науковий співробітник” 2 особи.

Упродовж 2011 року завершено виконання 4 науково-дослідних робіт, шифри: “Гендерна політика”; “Психологічна готовність”; “Лідер”; “Історія - 20”.

До того ж проведено 3 соціологічні та 2 психологічних дослідження, виконано 21 оперативне завдання, підготовлено 1 монографію, 1 підручник, 7 науково-методичних посібників і збірників, 22 наукові статті, 35 тез конференцій, взято участь у роботі 11 науково-практичних конференцій і семінарів, відпрацьовано 9 методичних матеріалів для занять з гуманітарної підготовки особового складу Збройних Сил України, підготовлено тестові завдання з гуманітарної підготовки.

Задля ефективності проведення наукових досліджень Центр тісно взаємодіяв з Національним університетом оборони України, Національним інститутом стратегічних досліджень, Інститутом історії НАН України, Інститутом психології НАН України, Інститутом філософії НАН України, Інститутом соціології НАН України, Інститутом політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, Національним військово-історичним музеєм України та іншими провідними науковими установами та ВВНЗ.

ПІСЛЯМОВА

Унікальність умов та способів розбудови ЗС України диктували необхідність створення принципово нової структури, що здійснювала б інформаційно-психологічне забезпечення їх життєдіяльності та розвитку, фахівці якої дійсно працювали б з людьми, піднімали рівень їх національно-патріотичної свідомості, формували необхідний морально-психологічний стан.

Реалізація цієї мети вимагала суттєвих змін у системі організації роботи з особовим складом, приведення її у відповідність до нових принципів функціонування та завдань Збройних Сил. Такою структурою і повинні були стати нові військово-гуманітарні структури, які за більш як тридцять років пройшли складний шлях перетворень, що автори і намагались розкрити у своїй роботі.

Незважаючи на світові тенденції, автори-укладачі погоджуються з думкою тих фахівців, які вважають, що у ЗС України необхідна структура, що організовує і проводить роботу з формування в особового складу високих морально-психологічних якостей, необхідних для завдань щодо захисту Батьківщини. Особливо це стало актуальним після 2014 року, коли наша держава зіткнулась із необхідністю захисту своєї територіальної цілісності.

Досвід бойових дій щодо відбиття повномасштабної агресії російської федерації проти України яскраво демонструє, що ефективність застосування військ визначається не тільки формами та методами бойової підготовки особового складу, але й психологічними факторами бойової діяльності, формуванням у період підготовки і підтримання належного морально-психологічного стану безпосередньо в бою.

Досвід організації морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення бойових дій ЗС України у періоди з 2014 по 24 лютого 2022 років та з 24 лютого 2022 року буде розкритий у наступних двох частинах.

**СЛАВА УКРАЇНІ!
ГЕРОЯМ СЛАВА!**

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Безбах В.Г. Досвід організації виховної роботи у військових формуваннях та його використання у Збройних Силах України: дис. ... канд. іст. наук : 20.02.22. Київ, 2003. 240 с.
 2. Виховна робота у Збройних Силах України: підручник. / А. О. Кобзар, О. В. Копаниця, В. М. Грицюк та ін. ; під заг. ред. Б. П. Андресюка. Чернівці : Місто, 2011. 408 с.
 3. Іщенко Т.В. Виховна робота з особовим складом в умовах розвитку Збройних Сил України (1991–2006): дисканд. іст. наук: 20.02.22. Львів, 2008. 190 с.
 4. Кобзар А.О. Історія структур виховної роботи у Збройних Силах України : монографія. – Київ : ТОВ –ЦП КомпрингІІ, 2012. 264 с.
 5. Кобзар А.О. Становлення та розвиток структур виховної роботи у Збройних Силах України (1991–2011 рр.): дис. ... канд. іст. наук : 20.02.22. Київ, 2013. 278 с.
 6. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України : підручник: у 2 ч. Ч. І. / В.М.Вилко, В.М.Грицюк, В.Г.Дикун та ін. ; за заг. ред. В.В.Стасюка. Київ: НАОУ, 2012. 464 с.
 7. Про затвердження Концепції морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення операцій (бойових дій) Збройних Сил України : наказ Міністра оборони України від 05.05.1999 р. № 142. Київ: РВВ ЦЗСД МО та ГШ ЗС України, 1999.
 8. Про заходи щодо реформування гуманітарної сфери Збройних Сил України : розпорядження Президента України від 25.10.2002 р. № 338/2003-рп. *Офіційний вісник України*. 2003. № 44. 2297 с.
 9. Про Концепцію виховної роботи у Збройних силах та інших військових формуваннях України: Указ Президента України від 04.09.1998 р. № 981/98. Дата оновлення 10.02.2004. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981/98> (дата звернення: 21.04.2020).
 10. Про Концепцію гуманітарного і соціального розвитку у Збройних Силах України: Указ Президента України від 12.01.2004 р. №28/2004. Дата оновлення 10.02.2004. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28/2004> (дата звернення: 21.04.2020).
 11. Поshedін О.І. Морально-психологічне забезпечення діяльності ЗС України. Воєнно-історичний аспект: дис. ... канд. іст. наук : 20.02.22. Київ, 2003. 240 с.
 12. Становлення та розвиток структур виховної роботи в Збройних Силах України : монографія / М.В.Герасименко, А.О.Кобзар, Ю.І.Костенко, В.М.Малюга. Київ: НДЦ ГПЗС України, 2012. 161 с.
 13. Темко Г.Д. Виховна робота в Збройних Силах України: історія і сучасність : монографія. Київ: Варта, 1996. 147 с.
-

КОРОТКІ ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Владислав КЛОЧКОВ – генерал-майор, начальник Головного управління морально-психологічного забезпечення ЗС України

Володимир ЯЦЕНТЮК – полковник, заступник начальника Головного управління морально-психологічного забезпечення ЗС України

Володимир МОРОЗ – полковник, начальник Науково-дослідного центру гуманітарних проблем ЗС України

Андрій РОМАНИШИН – полковник, заступник начальника науково-дослідного відділу проблем гуманітарної політики Науково-дослідного центру гуманітарних проблем ЗС України, кандидат педагогічних наук, доцент

Василь КРОТЮК – полковник, начальник кафедри психології та педагогіки Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, кандидат філософських наук, доцент

Тарас МАЦЕВКО – підполковник, доцент кафедри поведінкових наук та військового лідерства Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник

Сергій ЦІПОВ'ЯЗ – підполковник, офіцер відділу внутрішньо-комунікаційної роботи та інформаційного супроводу військ (сил) управління внутрішніх комунікацій та інформаційного супроводу військ (сил) Головного управління морально-психологічного забезпечення ЗС України

Віктор БЕЗБАХ – полковник у відставці, старший науковий співробітник науково-дослідного відділу проблем гуманітарної політики Науково-дослідного центру гуманітарних проблем ЗС України, кандидат історичних наук, доцент

**ДОСВІД
СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВО-ГУМАНІТАРНИХ СТРУКТУР
ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В ПЕРІОД З 1991 ДО 2014 РОКУ**

За загальною редакцією Начальника Головного управління морально-
психологічного забезпечення Збройних Сил України
генерал-майора В. КЛОЧКОВА

Редактори: полковник Яцентюк В.М.,
полковник Мороз В.М.,
полковник Романишин А.М.

Коректор:
Комп'ютерна верстка: підполковник Ціпов'яз С.І.

Під час створення Досвіду становлення та розвитку військово-гуманітарних структур Збройних Сил України в період з 1991 до 2014 року були використані фото з фондів Національного військово-історичного музею України та архіву Гуманітарного інституту Національного університету оборони України.

Підписано до друку
Формат 60х90 1/16. Папір офсетний.
Гарнітура Arial. Офсетний друк
Ум. друк. арк. 20,13
Обл.-вид. арк. 16,95
Тираж прим.
Замовлення №

Видавець та виготовлювач –